

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยการศึกษาคุณภาพสังคมของคนในตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ในทัศนะของผู้นำองค์กรชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำเสนอตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีคุณภาพสังคม
 - 1.1 ความหมายคุณภาพสังคม
 - 1.2 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพสังคม
 - 1.3 มิติคุณภาพสังคม
 - 1.4 การเสริมสร้างคุณภาพสังคมในระดับชุมชน
2. แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม
 - 2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม
 - 2.2 องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม
 - 2.3 รูปแบบและลักษณะของการมีส่วนร่วม
 - 2.4 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
 - 2.5 ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน
 - 2.6 กรณีตัวอย่างบทบาทของการทำกิจกรรมร่วมในการเสริมสร้างคุณภาพสังคม
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีคุณภาพสังคม

ความหมายคุณภาพสังคม

จากการศึกษา ความหมายคุณภาพสังคม มีการกล่าวถึง ในเรื่อง สังคม และคุณภาพสังคม ตามความหมายที่ได้รวบรวมศึกษาค้นคว้า ดังนี้

สุรสิทธิ์ วชิรขจร (2544 : 4) กล่าวถึง สังคมที่มีคุณภาพ หมายถึงสังคมที่ประสบความสำเร็จทั้งในด้านเศรษฐกิจ และมีการพัฒนาให้เกิดการมีส่วนร่วมและความเป็นธรรมทางสังคม

ราชบัณฑิตยสถาน (2546 : 802) ได้บัญญัติ “สังคม” หมายถึง กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบ กฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน

สถาบันพระปกเกล้า (2553 : 188) ให้ความหมาย คุณภาพสังคม คือ สังคมที่มีคุณภาพทั้งองค์ความรู้ คุณธรรม มุ่งเน้นเสริมสร้างความแข็งแกร่งจากสถาบันรากฐาน อันจะนำไปสู่การเกิดภูมิคุ้มกันในการดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงและมีความสุข ภายใต้กรอบมิติ ความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจ การยอมรับเป็นสมาชิกของสังคม ความสมานฉันท์ทางสังคม และการเสริมสร้างพลังทางสังคมให้แก่ประชาชน บนพื้นฐานความเป็นธรรมทางสังคม

ทัศนีย์ ทองสว่าง (2549 : 1) ให้ความหมายสังคม หมายถึง กลุ่มคนที่ใหญ่ที่สุดที่แต่ละบุคคลเป็นสมาชิก ประกอบด้วย ประชากร สถาบัน เวลา สถานที่ และผลประโยชน์ ชีวิตทางสังคมทุกเพศทุกวัย มีการจัดไว้อย่างเป็นระเบียบ เช่น การแข่งขันแรงงาน การอาศัยอยู่ในอาณาเขตที่แน่นอน ในช่วงเวลาที่ถาวร มีผลประโยชน์ร่วมกันที่สนับสนุนให้แต่ละบุคคลสามารถดำรงชีวิตทางสังคมได้

เบค และคณะ (Beck and et al. 2001 : 3) ให้ความหมาย คุณภาพสังคม คือ ระดับความสามารถของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทั้งในด้านสังคมและเศรษฐกิจ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เอื้อให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่ดี และส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพอย่างเต็มที่

สรุปได้ว่า คุณภาพสังคมตามความคิดเห็นของผู้วิจัย หมายถึง คนในสังคม มีโอกาสในระดับที่ยอมรับได้ ซึ่งความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (Economic Security) สมาชิกทุกคนได้รับการยอมรับอย่างเท่าเทียมกัน (Social Inclusion) อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีความสมานฉันท์ (Cohesive Communities) และมีการ เสริมพลังให้เกิดมากขึ้น (Empowerment) ที่จะพัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพสังคม (Social Quality) เป็นแนวคิดที่พัฒนาขึ้นโดยนักวิชาการจากประเทศยุโรปในช่วงกลางของทศวรรษ 1990 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขจุดอ่อนและสร้างดุลยภาพให้เกิดขึ้นระหว่างการพัฒนาโดยมุ่งเน้นตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวมาเน้นตัวชี้วัดทางด้านสังคมประกอบด้วย ซึ่งในช่วงแรกของการพัฒนาจะมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการประยุกต์ใช้เงิน โยบาย และเริ่มมีการสร้างองค์ความรู้ในเชิงทฤษฎีมากขึ้นในช่วงต่อมา โดยได้รวบรวมแนวคิดของหน่วยงานนักวิชาการกล่าวถึง คุณภาพสังคม ดังนี้

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2550 : 29 – 30) นำเสนอ แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพสังคม (Social Quality) เป็นเรื่องที่ใหม่มากในสังคมไทย แต่เมื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้พบว่า มีหลากหลายหน่วยงานที่ได้ทำการศึกษาแนวคิดที่เชื่อมโยงกับเรื่องคุณภาพสังคม เพื่อให้สังคมไทยไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาประเทศ และนอกจากการศึกษาจากนักวิชาการของประเทศไทยแล้ว พบว่านักวิชาการต่างประเทศเองได้ทำการศึกษาเรื่องนี้เช่นเดียวกัน และแนวคิดเกี่ยวกับ

คุณภาพสังคมยังเชื่อมสู่แนวคิดอื่น ๆ เช่น แนวคิดความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (Social Cohesion) มีเป้าหมายในสองมิติของการพัฒนาสังคมที่เกี่ยวข้องกันและกันแต่สามารถแยกออกจากกันได้ในการวิเคราะห์ มิติแรก คือ การลดความแตกต่าง ความไม่เท่าเทียม ความแตกแยกและความขัดแย้ง ซึ่งได้ครอบคลุมแนวคิดการกีดกันทางสังคมไว้ในมิตินี้ มิติที่สอง ได้รวมองค์ประกอบที่มีเจตจำนงในการสร้างความเข้มแข็ง ได้แก่ การเชื่อมโยงทางสังคม พันธะ และความผูกพันต่อชุมชน มิตินี้ได้รวมความคิดทุนทางสังคมเข้าไปด้วย สำหรับการวัดความเป็นปึกแผ่นทางสังคมที่มีตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น อัตราการเป็นสมาชิกขององค์กรและการมีส่วนร่วมในองค์กร การมีส่วนร่วมและความไว้วางใจทางสังคม ผลการปฏิบัติงานของสถาบันสาธารณะและเอกชน การกระจายรายได้ ความเป็นฝักฝ่ายของกลุ่มเชื้อชาติ การรังเกียจและกีดกันทางเพศในเรื่องการศึกษา การทำงานและการสาธารณสุข นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม (Social Capital) และแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม (Social Network) เป็นกิจกรรมในการก่อให้เกิดกลุ่ม ซึ่งอาจเป็นกลุ่มองค์กรหรือกลุ่มบุคคลเพื่อวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การจัดกิจกรรมหรือสมาชิก ต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นองค์กรเครือข่าย

วอร์เกอร์ (Walker, 1998 : 109) กล่าวว่าไว้ สังคมที่มีคุณภาพระดับดี เป็นสังคมที่สมาชิกมีความสามารถและเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ และการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวจะอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพพื้นฐานและระบบสวัสดิการที่เหมาะสมในชุมชน โดยเฉพาะการที่จะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมนั้น สมาชิกของสังคมทุก ๆ คนจะต้องมีโอกาสในระดับที่ยอมรับได้ ซึ่งความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (Economic Security) สมาชิกทุกคนได้รับการยอมรับอย่างเท่าเทียมกัน (Social Inclusion) อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีความสมานฉันท์ (Cohesive Communities) และมีการเสริมพลังให้เกิดมากขึ้น (Empowerment) ที่จะพัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ หรืออาจสรุปได้ว่าคุณภาพสังคมจะขึ้นอยู่กับระดับของเศรษฐกิจสังคม และการเมืองที่ปัจเจกบุคคลมีโอกาสเข้าถึงได้อย่างพร้อมหน้ากัน

เบคและคณะ (Beck et al. 2001 : 292) กล่าวถึงคุณภาพสังคมเป็นเครื่องมือทางปัญญาที่อธิบายประเด็นทางสังคมและเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น ๆ จึงเป็นเรื่องที่ต้องมีการสำรวจบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม คุณภาพสังคมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และการปฏิบัติต่อกัน รวมการปฏิบัติในฐานะของการเป็นพลเมืองที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องสถาบันการเมืองและองค์กรต่าง ๆ ทางสังคมมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของประชาชน คุณภาพสังคมจึงเป็นการมองสังคมใหม่และใช้ปัญญาไตร่ตรองมากขึ้น การมองจากข้างบนที่ประชาชนเป็นเพียงผู้รับปฏิบัติจะทำให้ขาดการพิจารณาแบบองค์รวม และประชาชนจะไม่มีภาวะกระตือรือร้น แต่การมองประชาชนเป็น

พลเมืองที่มีความกระตือรือร้น เป็นอิสระ มีความรู้สึกรจะเป็นแนวทางในการสร้างความเปลี่ยนแปลงจากการปฏิบัติต่อกันภายใต้การปกครองแบบเผด็จการเป็นการใช้กติกาแบบประชาธิปไตย ทั้งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ความมั่นคง และเรื่องในชีวิตประจำวันของผู้คนด้วย

ดี ลี โอนาร์ด (De Leonard. 2001 : 298 – 299) กล่าวถึง คุณภาพสังคมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ การเสวนา การปฏิบัติต่อกันของเพื่อนมนุษย์ เป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนความสนใจของปัจเจกเป็นความสนใจส่วนรวม เป็นเรื่องสาธารณะ

สุรสิทธิ์ วชิรจร (2544 : 3) ได้กล่าวถึง คุณภาพสังคม (Social Quality) เป็นแนวคิดกว้าง ๆ ในเรื่องคุณภาพของชีวิตประจำวันของประชาชน แทนที่จะใช้ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product : GDP) ซึ่งวัดเศรษฐกิจแบบแคบ ๆ คุณภาพสังคมนั้นคำนึงถึงสังคมในมุมกว้าง คุณภาพสังคมเป็นทางเลือกหนึ่งที่มีประสิทธิภาพสูงเมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ และยังขยายขอบข่ายไปวัดในมิติด้านสังคมและความก้าวหน้าทางสังคม นอกจากนี้แล้วแนวคิดคุณภาพสังคมเป็นแนวคิดที่มีความชัดเจนในเชิงทฤษฎีมีการให้ความสำคัญกับความสมดุลระหว่างความตระหนักถึงตนเองของแต่ละคน และการมีส่วนร่วมในลักษณะที่หลากหลาย (ปัจเจกชนกับการมองสังคมโดยรวม) และระหว่างโลกขององค์กรต่าง ๆ และโลกที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ (โลกของระบบ และโลกของชีวิตจริง) ปัจจัยสำคัญ 4 ประการที่เมื่อรวมกันแล้วช่วยให้คุณภาพสังคมมีความเป็นไปได้ ได้แก่ การยอมรับทางสังคม หรือ ความเคารพนับถือ การยึดหลักกฎหมาย สิทธิมนุษยชน และความเป็นธรรมทางสังคม และการตอบสนองทางสังคม และความสามารถในการเข้ามามีส่วนร่วมของแต่ละบุคคล และเมื่อได้นำองค์ประกอบหลักทั้ง 4 มารวมเข้าด้วยกัน จะช่วยให้เกิดโอกาสในการบรรลุผลสำเร็จด้านคุณภาพสังคม

เวน เดีย เมสันและวอล์เกอร์ (Van der Maesen and Walker. 2005 : 11 – 12) กล่าวว่าไว้ว่าคุณภาพสังคมเป็นเรื่องที่ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในชีวิตทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งการพัฒนาชุมชนภายใต้การเสริมสร้างความเป็นอยู่ที่ดีและการมีศักยภาพของตนเอง ซึ่งเป็นเรื่องของพลเมือง (Citizens) มากกว่าเรื่องปัจเจก (Individuals) เป็นแนวคิดแบบบูรณาการของเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพของชีวิตมนุษย์ เป็นเรื่องของการตระหนักตนและการมีส่วนร่วมในการสร้างอัตลักษณ์ที่มีผลต่อชีวิตประจำวันและเป็นไปตามศักยภาพของแต่ละคน

สรุปได้ว่า สังคมจะมีคุณภาพ ต้องได้รับการตอบสนอง และบรรลุความสำเร็จ ในด้านสังคมและเศรษฐกิจ สมาชิกทุกคนได้รับการยอมรับอย่างเท่าเทียมกัน อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีความสมานฉันท์ และมีผู้ที่อยู่ในชุมชนที่มีความรู้ มีความสามารถ เปิดโอกาสและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ดำเนินงานร่วมกันด้วยความสามัคคี ฟังพาทอาศัยกัน ยอมรับในสถาบันทางสังคม

มิติคุณภาพสังคม

จุดมุ่งหมายของแนวคิดคุณภาพสังคมเป็นการเน้นที่ภาพรวม ครอบคลุมทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม ทั้งนี้อาจแบ่งเป็นมิติต่าง ๆ ดังที่ผู้วิจัยได้ศึกษาดังนี้

ถวิลวดี บุรีกุล (2553 : 4) ได้กล่าวถึง มิติต่าง ๆ ของคุณภาพสังคม ดังนี้

1. มิติความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (Socio – economic Security) เป็นเรื่องการที่ประชาชน มีความมั่นคงทางทรัพยากร รวมทั้งทรัพยากรทางการเงิน ที่อยู่อาศัย การดูแลสุขภาพและการจ้างงาน เป็นเรื่องที่ประชาชนจำเป็นต้องเข้าถึง และเข้าร่วมในสถาบันต่าง ๆ รวมทั้งความสัมพันธ์ทางสังคม ในชีวิตประจำวัน การเข้าถึงการบริการทางสังคมเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างมากสำหรับผู้ขาดแคลน ทรัพยากร ซึ่งทรัพยากรสามารถช่วยเหลือผู้ขาดแคลนให้กลับสู่เส้นทางหลักของสังคมได้อีกครั้ง นอกจากนี้ ชาน เรย์มอน (Chan, Raymond. 2007 : 50) ได้อธิบายมิตินี้ในรูปแบบของสิทธิพลเมือง ตลาดแรงงาน เช่น การเข้าถึงระบบว่าจ้างและการบริการทางพลเมือง /ทางวัฒนธรรม และเครือข่าย สังคม

2. ความสามัคคีในสังคม (Social Cohesion) เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ในสังคม ค่านิยม บรรทัดฐานและการยอมรับการทำเพื่อส่วนรวมทั้งนี้ ความสามัคคีในสังคมนั้นรวมความ ไว้วางใจกัน อันประกอบด้วยความไว้วางใจโดยทั่วไปหรือไว้วางใจผู้อื่นนั่นเอง และความไว้วางใจ เฉพาะที่หมายถึงความไว้วางใจที่มีต่อสถาบันต่าง ๆ นอกจากนี้ความสามัคคีในสังคมนั้นยังรวมการ สร้างเครือข่ายทางสังคมและการมีอัตลักษณ์

3. การเสริมสร้างพลังทางสังคม (Social Empowerment) คือ ศักยภาพที่แสดงให้เห็น และมีปฏิสัมพันธ์ในบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคม ขอบเขตการเสริมสร้างความสามารถเฉพาะตัว ของปัจเจกบุคคลและศักยภาพในการถ่ายทอดสู่สังคม โดยความสัมพันธ์ทางสังคม การเสริมสร้าง พลังทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยองค์ความรู้ และตลาดแรงงาน โดยครอบคลุมเรื่องสัญญาว่าจ้าง โอกาสการจ้างงาน และการแบ่งเวลาให้งานและชีวิตครอบครัว เป็นการเสริมสร้างความสามารถ ของพวกเขาให้เข้าถึงมิติอื่น ๆ ของคุณภาพสังคม

สถาบันพระปกเกล้า (2553 : 189) ได้นำเสนอ ถึงมิติชุมชน ผู้สร้างคุณภาพสังคม ดังนี้

1. มิติความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจ กล่าวได้ว่า การที่ประชาชนมีอำนาจที่ตนพึงมี ในการได้เข้ามามีบทบาทดำเนินกิจกรรมในท้องถิ่น ทั้งการครอบครอง จัดสรรและใช้ประโยชน์ โดยคำนึงถึงความถูกต้องชอบธรรมทางสังคม แสดงให้เห็นถึง การให้ความสำคัญในกาแก้ไขปัญหา สังคม โดยเริ่มต้นจากรากฐานเป็นสำคัญ ดังเช่น ในเรื่องของกรณี โยบยาบที่ชัดเจนในการอนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนารฐานทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อประโยชน์แก่คนจน ที่มีขึ้นมาจากสาเหตุของความไม่เข้าใจ ที่ชัดเจนของประชาชนเกี่ยวกับอำนาจอันชอบธรรม จึงทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า พื้นที่

สาธารณประโยชน์ การเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้บ่อยครั้ง ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งและปัญหาความยากจนที่ทวีขึ้น ซึ่งการสร้างองค์ความรู้ให้ประชาชน ได้มีบทบาทกับเรื่องนี้มากขึ้น จะทำให้การแก้ไขปัญหาสังคมได้ตรงจุด ส่งผลให้มีความมั่นคงทางทรัพยากรทั้งการเป็นอยู่ การเงิน สวัสดิการ การประกอบอาชีพ และสุขภาพตามมา

2. มิติการยอมรับเป็นสมาชิกของสังคม เป็นการที่ประชาชนสามารถเข้าถึงและถูกรวมให้เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันต่าง ๆ ในการสร้างพลังขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาสังคม ทั้งนี้ จะเห็นได้จากการใช้สิทธิร่วมกันในการมีบทบาทเสนอข้อเรียกร้องเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน การให้ประชาชนได้เข้าไปมีบทบาทต่อการประเมินสถานภาพองค์การหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น ซึ่งผลที่ตามมา คือ เกิดการยอมรับในสิทธิความเป็นพลเมือง ก่อให้เกิดการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อชุมชนแบบโปร่งใส เกิดการสร้างเครือข่ายเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง และรวมทั้งการได้รับการยอมรับจากสังคม ที่ได้รับความเสมอภาคเท่าเทียมกัน

3. มิติความสมานฉันท์ทางสังคม เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ในสังคม ค่านิยม บรรทัดฐานและการยอมรับการทำเพื่อส่วนรวม โดยสังเกตได้จากตัวอย่างของ ภูมิปัญญา วิชากิจ ชุมชน เช่น การผลิตสบู่ แชมพู น้ำยาล้างจาน เป็นต้น ที่กล่าวได้ว่า เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้คงอยู่ แสดงความเป็นอัตลักษณ์ โดยมาจากความสามัคคีร่วมมือร่วมใจ การไว้วางใจของคนในท้องถิ่น ที่ต้องการรักษาไว้ให้มีความยั่งยืน

4. มิติการเสริมสร้างพลังทางสังคมให้แก่ประชาชน เป็นการที่ประชาชนสามารถดำเนินการเข้าถึงในเรื่องต่าง ๆ ที่มีผลต่อการสร้างคุณภาพสังคมได้ เช่น การจัดการความรู้ การมีตลาดแรงงาน การพัฒนาศักยภาพของประชาชนในด้านต่าง ๆ ตลอดจนการพัฒนาชีวิตของครอบครัว วัฒนธรรมและชุมชน เป็นต้น โดยจากตัวอย่างวิชากิจชุมชนที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น บ่งบอกถึงการมีอำนาจของประชาชนในการบริหารจัดการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นที่มุ่งการเกิดเป็นชุมชนเข้มแข็ง กล่าวได้ว่า เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของประชาชนในท้องถิ่น ในการมีความรู้ มีอำนาจที่จะดำเนินการตัดสินใจเองได้ สามารถอยู่ได้ภายใต้ฐานอันมั่นคงของท้องถิ่น เช่น การได้รับการยกย่องโดยการให้รางวัล ที่เป็นเครื่องการันตี ถึงการเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ให้ประชาชนมีอำนาจ ทั้งองค์ความรู้ที่ติดตัว สามารถถ่ายทอดแก่ผู้อื่นได้

เบคและคณะ (Beck et al. 1997 : 3) ได้แยกมิติของคุณภาพสังคมซึ่งมีลักษณะเชื่อมโยงกันเป็น 4 มิติ ได้แก่ ความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจ (Socio-economic Security) การยอมรับเป็นสมาชิกของสังคม (Social Inclusion) ความสมานฉันท์ทางสังคม (Social Cohesion) และการเสริมสร้างพลังทางสังคมให้แก่ประชาชน (Social Empowerment) ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 มิติของคุณภาพสังคม

ที่มา : สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2554 : 12

จากภาพประกอบดังกล่าวข้างต้น สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2554 : 12) ได้อธิบายมิติต่าง ๆ ดังนี้

มิติที่ 1 ความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจ หมายถึง การที่ความต้องการพื้นฐานซึ่งสนองตอบความจำเป็นในแต่ละวันของบุคคลได้รับการตอบสนองโดยระบบและหน่วยงานที่เป็นผู้จัดหรือดูแลด้านสวัสดิการในระดับพื้นฐานของความมั่นคงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่บุคคลพึงได้รับ จะได้แก่ การคุ้มครองเกี่ยวกับความจำเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การมีงานทำ การมีสุขภาพที่ดี และการสนองตอบทางวัตถุในกรณีอื่น ๆ

มิติที่ 2 ความสมานฉันท์ทางสังคม เกี่ยวข้องกับกระบวนการที่เป็นอุปสรรคหรือลดทอนความเข้มแข็งของเครือข่ายความร่วมมือทางสังคม หรือ โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ทั้งนี้ ระดับของความสมานฉันท์ที่ยอมรับได้จะต้องเป็นระดับที่คนทุก ๆ คนในสังคมสามารถที่จะอยู่ในสังคมในฐานะของมนุษย์อย่างแท้จริง และในทางตรงข้ามความรุนแรงทางสังคมจะแสดงออกในลักษณะของการแบ่งแยกระหว่างภูมิภาค ความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจของชนกลุ่มน้อย การไม่เท่าเทียมกันในโอกาสที่จะเข้าถึงทรัพยากรและการบริการที่รัฐจัดให้ รวมถึงความไม่เท่าเทียมกันของส่วนแบ่งทางเศรษฐกิจ ซึ่งความสมานฉันท์ทางสังคมนี้จะเกี่ยวข้องกับสภาพทางสังคมที่เป็นวัตถุ และความมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

มิติที่ 3 การยอมรับเป็นสมาชิกของสังคม จะเกี่ยวข้องกับหลักของความเสมอภาคเท่าเทียมกันและรวมถึง โครงสร้างทางสังคมที่จะก่อให้เกิดสภาพการณ์ของความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันดังกล่าว เป้าหมายหลักของมิตินี้คือการครอบคลุมของบริการ ซึ่งจะเป็ผลจากการมีโครงสร้างพื้นฐานที่ดี สถานการณ์แรงงาน และลักษณะบริการหรือการสนองตอบทางวัตถุที่เป็นส่วนรวม โดยเฉพาะ การดูแลเกี่ยวกับกลไกที่จะไม่ก่อให้เกิดการกีดกันขัดขวาง หรือลดระดับของการเอารัดเอาเปรียบทางสังคมให้น้อยที่สุด

มิติที่ 4 การเสริมสร้างพลังทางสังคมให้แก่ประชาชน หมายถึง ความรู้สึกหรือสำนึกในความสามารถหรือสมรรถนะส่วนบุคคลในอันที่จะเข้ามีส่วนร่วมในทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ซึ่งเป้าหมายหลักของการเสริมสร้างพลัง คือการส่งเสริมให้คน (People) สามารถเป็นพลเมือง (Citizens) ที่มีศักยภาพ และมีอำนาจอย่างแท้จริง

การสร้างเสริมความเข้มแข็งดังกล่าวนี้จะเกี่ยวข้องกับแนวคิดทั้งที่เป็นเหตุ (Active) และเป็นผล (Passive) ในส่วนที่เป็นเหตุจะได้แก่ความรู้สึกมีพลังในตน (Self-empowerment) และในทางกลับกันส่วนที่เป็นผล คือ วิธีการที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็ง เป็นความพยายามที่จะส่งเสริมและสร้างบรรยากาศหรือกลไกให้ความเข้มแข็งเกิดขึ้น

สุรสิทธิ์ วชิรขจร (2544 : 6) ได้กล่าวถึง มิติทั้งสี่ของคุณภาพสังคมได้มีการนำมานิยามเชิงปฏิบัติการ โดยแบ่งออกเป็นประเด็นหลัก (Domains) และประเด็นย่อย (Sub-domains) รวมทั้งการกำหนดตัวชี้วัดทั้งสิ้น 95 ตัว และมีการนำไปทดลองใช้ในประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป จำนวน 14 ประเทศดังตาราง 1 ดังนี้

ตาราง 1 มิติ ประเด็น ประเด็นย่อย และตัวชี้วัดคุณภาพสังคม ตัวชี้วัดด้านความมั่นคงทางสังคม และเศรษฐกิจ

ประเด็น	ประเด็นย่อย	ตัวชี้วัด
- ทรัพยากรทางการเงิน	- ความเพียงพอของรายได้ - ความมั่นคงของรายได้	- ส่วนของรายได้ครัวเรือนที่ใช้ในด้านสุขภาพ เครื่องนุ่งห่มอาหารและที่อยู่อาศัยในกรณีของ ครอบครัวที่มีฐานะปานกลางและยากจน - เหตุการณ์ที่อาจส่งผลให้เกิดความเสี่ยงต่อความ ยากจนของครัวเรือน - สัดส่วนของประชาชนที่อยู่ในครัวเรือนที่ต้องพึ่งพา เงินสนับสนุนจากรัฐที่ช่วยให้มีรายได้อยู่เหนือเส้น ความยากจน
- ที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม	- ความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย - สภาพที่อยู่อาศัย - สภาพแวดล้อม (ทางสังคมและธรรมชาติ)	- สัดส่วนของประชากรที่บ้านพักเป็นของตนเอง - สัดส่วนของครอบครัวหลายครอบครัวที่อยู่อาศัยใน ครัวเรือนเดียวกัน - ขนาดความกว้าง (ตร. ม.) ต่อจำนวนคนในครัวเรือน - สัดส่วนประชากรที่อยู่ในที่พักขาดสธารณูปโภค พื้นฐาน - จำนวนประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรม ที่เกิดขึ้นต่อ 10,000 ประชากร - สัดส่วนของครัวเรือนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีค่า มลพิษสูงกว่ามาตรฐาน (มลพิษทางน้ำ อากาศ และเสียง)
- สาธารณสุขและการดูแลสุขภาพ	- ความมั่นคงทางการดูแลสุขภาพ - บริการด้านสุขภาพ - การดูแลสุขภาพพยาบาล	- สัดส่วนประชาชนที่ได้รับการดูแลสุขภาพโดยไม่เสีย ค่าใช้จ่าย - จำนวนแพทย์และบุคลากรสาธารณสุขอื่น ๆ ต่อ ประชากร 10,000 คน - ระยะเวลาโดยเฉลี่ยจากที่พักถึงสถานพยาบาล - ระยะเวลาโดยเฉลี่ยที่รถพยาบาลเดินทางไปถึงคนไข้ - จำนวนชั่วโมงเฉลี่ยที่ใช้ในการรักษาพยาบาลทั้งการ รักษาพยาบาลที่ต้องจ่ายเงิน และไม่ต้องจ่ายเงิน

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเด็น	ประเด็นย่อย	ตัวชี้วัด
- การทำงาน	- ความมั่นคงใน การทำงาน	- ระยะเวลาที่นายจ้างต้องแจ้งต่อลูกจ้างล่วงหน้าหาก จะเปลี่ยนเงื่อนไขการจ้างตามสัญญา - ระยะเวลาการแจ้งล่วงหน้าในกรณีเลิกจ้าง - สัดส่วนของลูกจ้างชั่วคราว และลูกจ้างที่ต้องต่อ สัญญารายปีต่อลูกจ้างถาวร - สัดส่วนของแรงงานผิดกฎหมาย
	- สภาพการทำงาน	- จำนวนคนงานที่ทำงานน้อยลงด้วยเหตุผล เช่น การดูแลบุตร การดูแลญาติพี่น้องที่เจ็บป่วย และการดูแลรักษาตัวเองเมื่อเจ็บป่วย เมื่อเทียบกับ สัดส่วนคนงานที่ได้รับสิทธิการลาด้วยเหตุผล ดังกล่าว - จำนวนครั้งของอุบัติเหตุในที่ทำงานทั้งที่ร้ายแรง และไม่ร้ายแรงต่อคนงาน 100,000 คน - จำนวนชั่วโมงการทำงานของคนงานเต็มเวลาต่อ สัปดาห์
- การศึกษา	- ความมั่นคงด้าน การศึกษา - คุณภาพ การศึกษา	- สัดส่วนนักเรียนที่ต้องออกจากการศึกษาภาคบังคับ กลางคัน - ค่าเล่าเรียนเมื่อเทียบกับค่าเฉลี่ยค่าแรงของทั้ง ประเทศ - สัดส่วนของนักเรียนทั้งที่สำเร็จการศึกษาและไม่ สำเร็จการศึกษาซึ่งสามารถหางานได้ภายใน 1 ปี หลังจากออกจากโรงเรียน

ที่มา : สุรสิทธิ์ วชิรขจร. 2544 : 6 - 8

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ตาราง 2 มิติ ประเด็น ประเด็นย่อย และตัวชี้วัดคุณภาพสังคม ตัวชี้วัดด้านความสมานฉันท์ในสังคม

ประเด็น	ประเด็นย่อย	ตัวชี้วัด
- ความไว้วางใจ	- ความไว้วางใจในภาพรวม - ความไว้วางใจเฉพาะด้าน	- ระดับความไว้วางใจในคำถามที่ว่า “คนส่วนใหญ่เชื่อถือได้หรือไม่” - ความไว้วางใจใน: รัฐบาล ส.ส. พรรคการเมือง กองทัพระบบกฎหมาย สื่อมวลชน สหภาพแรงงาน ตำรวจสถาบันศาสนา ข้าราชการ และกลุ่มธุรกิจ - จำนวนคดีที่ส่งฟ้องศาล - ความสำคัญของความไว้วางใจในครอบครัว เพื่อน การพักผ่อน การเมือง ผู้ปกครอง และหน้าที่ของผู้ปกครองในการดูแลบุตรหลาน
- บรรทัดฐานและค่านิยมอื่น ๆ	- การเสียสละเพื่อส่วนรวม - การยอมรับความแตกต่าง - สัญญาประชาคม	- กิจกรรมอาสาสมัคร ได้แก่ จำนวนชั่วโมงที่ดำเนินกิจกรรม อาสาสมัครต่อสัปดาห์ และการบริจาคโลหิต - ทักษะคิดต่อคนต่างวัฒนธรรมและวัฒนธรรมแตกต่าง - การยอมรับในอัตลักษณ์ ความเชื่อ พฤติกรรม หรือวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลอื่นที่มีความแตกต่าง - ความเชื่อในเรื่องสาเหตุของความยากจนทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับโครงสร้าง - ความสมัครใจที่จะจ่ายภาษีเพิ่มในกรณีที่เรามั่นใจว่าภาษีนี้นั้นจะถูกนำไปช่วยคนยากจน - ความสมัครใจที่จะจ่ายภาษีเพิ่มร้อยละ 1 เพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุ - ความปรารถนาที่จะดำเนินกิจกรรมเพื่อชุมชน เช่น เก็บขยะ การช่วยซื้อของให้กับผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ป่วยในชุมชน การช่วยทำความสะอาดถนน ฯลฯ - การแบ่งงานบ้านระหว่างชายและหญิงในบ้าน

ตาราง 2 (ต่อ)

ประเด็น	ประเด็นย่อย	ตัวชี้วัด
- เครื่องข่าย ทางสังคม	- เครื่องข่าย	- การเป็นสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง องค์กรการกุศล และกลุ่มสมาคมกีฬา - การได้รับการสนับสนุนจากครอบครัว เพื่อนฝูง และ เพื่อนบ้าน - ความถี่ในการติดต่อเพื่อนฝูง และเพื่อนร่วมงาน
- อัตลักษณ์	- อัตลักษณ์ของชาติ/ ภูมิภาค/ชุมชน/กลุ่ม	- ความภูมิใจในความเป็นชาติ - การแสดงสิ่งบ่งชี้ที่สะท้อนสัญลักษณ์ของชาติ/ยุโรป - ความรู้สึกในอัตลักษณ์ของภูมิภาค ชุมชน หรือ ท้องถิ่น - ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวและสมาชิก เครือข่าย

ที่มา : สุรสิทธิ์ วชิรขจร. 2544 : 8 - 9

ตาราง 3 มิติ ประเด็น ประเด็นย่อย และตัวชี้วัดคุณภาพสังคม ตัวชี้วัดด้านการยอมรับเป็นสมาชิกในสังคม

ประเด็น	ประเด็นย่อย	ตัวชี้วัด
- สิทธิของ พลเมือง	- สิทธิตาม รัฐธรรมนูญ และทาง การเมือง - สิทธิทางสังคม - สิทธิมนุษยชน	- สัดส่วนของประชากรที่ได้รับสถานะพลเมือง - สัดส่วนของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง และสัดส่วนผู้ ลงคะแนนเลือกตั้ง - สัดส่วนผู้มีสิทธิได้รับบำนาญ - สัดส่วนของประชาชนที่มีสิทธิในการได้รับคำปรึกษาทาง กฎหมายโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย - สัดส่วนของประชาชนที่เคยถูกกีดกัน
- เครื่องข่ายทาง เศรษฐกิจและ การเมือง	- เครื่องข่ายทาง เศรษฐกิจและ การเมือง	- สัดส่วนของชนกลุ่มน้อยที่ได้รับเลือกตั้งหรือแต่งตั้งให้เป็นผู้แทน ในรัฐสภา คณะกรรมการบริหารบริษัท และมูลนิธิ - สัดส่วนของผู้หญิงที่ได้รับเลือกตั้งหรือแต่งตั้งให้เป็นผู้แทน ในรัฐสภา คณะกรรมการบริหารบริษัท และมูลนิธิ

ตาราง 3 (ต่อ)

ประเด็น	ประเด็นย่อย	ตัวชี้วัด
- ตลาดแรงงาน	- การเข้าถึง การจ้างงาน	- สัดส่วนของผู้ว่างงานระยะยาว (12 เดือนขึ้นไป) - สัดส่วนของผู้ทำงานไม่เต็มเวลาหรือผู้ตกงานชั่วคราว
- การบริการ	- บริการ สาธารณสุข - ที่อยู่อาศัย - การศึกษา - การให้ความ ช่วยเหลือทาง สังคม - บริการ ทางการเงิน	- สัดส่วนผู้ที่ได้รับสิทธิและผู้ใช้สิทธิบริการสาธารณสุข ของรัฐ - สัดส่วนผู้ไร้ที่อยู่ - ระยะเวลาเฉลี่ยในการรอที่จะได้รับที่อยู่ที่จัดให้โดยรัฐ - สัดส่วนการเข้าศึกษาในโรงเรียนและการศึกษาในระดับ วิทยาลัย - สัดส่วนของประชาชนที่ต้องการบริการทางสังคมทั้งที่เป็น ทางการและไม่เป็นทางการ - ระยะเวลาในการรอรับบริการทางสังคม - สัดส่วนประชากรที่ถูกปฏิเสธการให้สินเชื่อจำแนกตามกลุ่ม รายได้
- การขนส่ง มวลชน	- การขนส่ง มวลชน	- การเข้าถึงความช่วยเหลือทางการเงินหรือการให้คำปรึกษา ตามที่ต้องการ - สัดส่วนของประชาชนที่เข้าถึงระบบขนส่งมวลชน - ความหนาแน่นในระบบขนส่งมวลชนและถนน
- บริการทาง สังคมและ วัฒนธรรม	- บริการทาง สังคมและ วัฒนธรรม	- จำนวนสนามกีฬาต่อ 10,000 ประชากร - จำนวนสถานบันเทิงทางวัฒนธรรมทั้งของรัฐและเอกชน ต่อ 10,000 ประชากร
- เครือข่ายทาง สังคม	- เพื่อนบ้าน - เพื่อนฝูง - ชีวิต ครอบครัว	- สัดส่วนความถี่ของการติดต่อกับเพื่อนบ้าน - สัดส่วนความถี่ของการติดต่อกับเพื่อน - ความรู้สึกโดดเดี่ยว - ระยะเวลาการติดต่อกับเครือข่าย - การได้รับความช่วยเหลือแบบไม่เป็นทางการจากครอบครัว

ตาราง 4 มิติ ประเด็น ประเด็นย่อย และตัวชี้วัดคุณภาพสังคม ตัวชี้วัดด้านการเสริมสร้างพลังทางสังคม

ประเด็น	ประเด็นย่อย	ตัวชี้วัด
- ฐานความรู้	- การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ - ความพร้อมของข้อมูลข่าวสาร - การเอื้ออำนวยในการใช้ข้อมูล	- ระดับที่การเคลื่อนย้ายชนชั้นทางสังคมเกี่ยวกับพื้นฐานคุณสมบัติของบุคคล - สัดส่วนประชากรที่อ่านออกเขียนได้ - การเข้าถึงสื่อมวลชนที่ไม่ต้องโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย - การเข้าถึงอินเทอร์เน็ต - การเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับบริการทางสังคมที่มีหลากหลายภาษา - การมีศูนย์ให้การสนับสนุน แนะนำหรือคำปรึกษาทางสังคม โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย
- ตลาดแรงงาน	- การจ้างงาน - การเคลื่อนย้ายแรงงาน - ความสมดุลระหว่างการจ้างงานและครอบครัว	- สัดส่วนของแรงงานที่เป็นสมาชิกสหภาพแรงงาน - สัดส่วนของแรงงานที่อยู่ภายใต้ความครอบคลุมของระบบการคุ้มครองด้านแรงงาน - สัดส่วนของแรงงานที่ได้รับการฝึกอบรมเพิ่มเติม - สัดส่วนของแรงงานที่ได้รับการฝึกอบรมโดยรัฐ - สัดส่วนขององค์กรที่มั่นนโยบายสร้างความสมดุลระหว่างการทำงานและครอบครัว - สัดส่วนคนงานที่เข้าร่วมในโครงการ
- การเปิดกว้างและการสนับสนุนจากสถาบันในสังคม	- การเปิดกว้างและการสนับสนุนจากสถาบันทางการเมือง - การเปิดกว้างของสถาบันทางเศรษฐกิจ - การเปิดกว้างในองค์กร	- การมีกระบวนการปรึกษาหารือและช่องทางแสดงออกตามระบอบประชาธิปไตย - จำนวนครั้งของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการกำหนดนโยบายด้านเศรษฐกิจที่สำคัญ - สัดส่วนองค์กรหรือสถาบันที่มีสภากาทำงาน

ตาราง 4 (ต่อ)

ประเด็น	ประเด็นย่อย	ตัวชี้วัด
- พื้นที่ สาธารณะ	- การสนับสนุนให้ เกิดการมี ส่วนร่วม - การส่งเสริม วัฒนธรรม	- สัดส่วนของงบประมาณที่จัดสรรให้กับการดำเนิน กิจกรรมอาสาสมัครที่ไม่มุ่งหวังรายได้ของพลเมือง - จำนวนครั้งของการห้ามการชุมนุมประท้วงในรอบปี ที่ผ่านมาเมื่อเทียบกับจำนวนครั้งการประท้วง ทั้งหมด - สัดส่วนงบประมาณทั้งจากส่วนกลางและท้องถิ่นที่ จัดสรรให้กับกิจกรรมทางวัฒนธรรม - จำนวนกลุ่มทางวัฒนธรรมที่เพิ่มขึ้น และจำนวนครั้ง ของกิจกรรม - สัดส่วนประชากรที่เข้าร่วมในกิจกรรมการส่งเสริม วัฒนธรรมเป็นประจำ
- ความสัมพันธ์ ส่วนตัว	- การให้บริการ สนับสนุนกลุ่ม ผู้มีข้อจำกัดทาง กายและทางสังคม - การสนับสนุน ในรายบุคคล - การสนับสนุน การพบปะทาง สังคม	- ร้อยละของงบประมาณทั้งจากส่วนกลางและ ท้องถิ่นที่ใช้ในการสนับสนุนคนพิการทั้งทางกาย และทางจิตใจ - ระดับสวัสดิการสำหรับการดูแลเด็กก่อนวัยและ หลังวัยเรียน - ระดับการสนับสนุนในเรื่องของสถานที่และการ ปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อสนับสนุนให้เกิดการ พบปะทางสังคม

ที่มา : สุรสิทธิ์ วชิรขจร. 2544 : 10 - 11

สรุปได้ว่า มิติของคุณภาพสังคมซึ่งมีลักษณะเชื่อมโยงกันเป็น 4 มิติ ได้แก่ ความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจ (Socio-economic Security) การยอมรับเป็นสมาชิกของสังคม (Social Inclusion) ความสามัคคีทางสังคม (Social Cohesion) และการเสริมสร้างพลังทางสังคมให้แก่ประชาชน (Social Empowerment) ทั้งนี้มิติทั้งสี่ของคุณภาพสังคมได้มีการนำมานิยามเชิงปฏิบัติการ

โดยแบ่งออกเป็นประเด็นหลัก (Domains) และประเด็นย่อย (Sub-domains) รวมทั้งการกำหนดตัวชี้วัดทั้งสิ้น 95 ตัว ดังกล่าวข้างต้นและมีการนำไปทดลองใช้ในประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปจำนวน 14 ประเทศ โดยผู้วิจัยนำแนวทางจากตัวชี้วัดดังกล่าว มาเป็นแนวทางการวิจัยการศึกษาคุณภาพสังคมของคนในตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมงสิงห์ จังหวัดจันทบุรีของผู้วิจัยตามลำดับต่อไป

การเสริมสร้างคุณภาพสังคมในระดับชุมชน

จากการศึกษา มีหน่วยงานและนักวิชาการที่นำเสนอการเสริมสร้างคุณภาพสังคมในระดับชุมชน ดังนี้

สถาบันพระปกเกล้า (2553 : 192) ได้นำเสนอ การเสริมสร้างคุณภาพสังคมในระดับชุมชนชุมชนต้องเข้าถึงสิทธิชุมชน ซึ่งเป็นฐานความคิดอันสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพสังคม ภายใต้บริบทการศึกษา 3 มุมมอง คือ สิทธิชุมชนในมุมมองสิทธิเชิงซ้อน สิทธิชุมชนในมุมมองสิทธิตามกฎหมาย และสิทธิชุมชนในมุมมองสิทธิความเป็นตัวตน บนเงื่อนไขของการอาศัยอำนาจโดยชอบธรรมตามสิทธิธรรมชาติที่บุคคลพึงมีในการร่วมกันเป็นเจ้าของ เพื่อดำเนินกิจกรรมทั้งการครอบครอง จัดการ และใช้ประโยชน์ ตามแนวทางการถ่ายทอดความเข้าใจองค์ความรู้เพื่อประโยชน์ร่วมกันภายในชุมชน เป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของท้องถิ่นที่มีความสอดคล้อง เชื่อมโยงและสัมพันธ์กันต่อการนำไปสู่การพัฒนาเพื่อการเกิดปรากฏการณ์ทางสังคมทั้ง 4 มิติ คือ ความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจ การยอมรับเป็นสมาชิกของสังคม ความสามัคคีทางสังคม และการเสริมสร้างพลังทางสังคมให้แก่ประชาชน ซึ่งมีติดังกล่าวนี้เป็นผลสะท้อนที่แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าของสังคมที่ดีมีคุณภาพ อันมาจากการมีรากฐานที่แข็งแกร่ง ดังนั้น เพื่อการพัฒนาไปสู่คุณภาพสังคมอย่างแท้จริง จึงมีแนวทางอันสำคัญ ได้แก่ การปลูกฝังการก่อรูปอุดมการณ์ให้มีจิตสำนึกร่วมกัน โดยควรเป็นอุดมการณ์คุณธรรมแห่งสังคม เพื่อให้เกิดการตระหนักถึงสิทธิที่พึงมีของชุมชน พร้อมทั้งสนับสนุนในประเด็นความก้าวหน้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมไปถึงการร่วมให้ความสนใจกับการส่งเสริมประเด็นเรื่องสิทธิชุมชน จากทุกภาคส่วนอย่างจริงจัง ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ของท้องถิ่น เป็นผลดีต่อการขยายตัวของสังคมนำไปสู่ความมีคุณภาพในอนาคตต่อไป

สม นาสอาน และคณะ (2553 : 44-45) ได้นำเสนอการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนา ซึ่งต้องเกิดจากกระบวนการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกระดับ โดยมีเป้าหมายการทำงานเพื่อนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีในเชิงบูรณาการทุกมิติทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพ และมีรูปแบบเฉพาะพื้นที่

เบค และคณะ (Beck and et al. 1997 : 4) ได้นำเสนอแนวคิดว่าด้วยคุณภาพสังคม (Social Quality Concept) ได้รับการพัฒนาขึ้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 1990 โดยพยายามอธิบายถึง

ขอบเขตที่ประชาชนสามารถเข้าร่วมในวิถีทางสังคมและเศรษฐกิจของสังคมหรือชุมชนที่เขาเป็นสมาชิกอยู่ ภายใต้เงื่อนไขที่ส่งเสริมความอยู่ดีมีสุข (Well-being) ของพวกเขา และการพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคล เป็นแนวคิดที่มุ่งหวังให้ครอบคลุมมิติต่างๆของการพัฒนาทั้งส่วนที่เป็นวัตถุวิสัย (Objective Dimension) และส่วนที่เป็น อัตตวิสัย (Subjective Dimension)

เบอร์แมน (Berman. 2000 : 187) ได้อธิบาย การจำแนกองค์ประกอบต่าง ๆ ของคุณภาพสังคมออกเป็น 4 ด้าน อันได้แก่ (1) ด้านความมั่นคง หรือ ไม่มั่นคงทางสังคมเศรษฐกิจ (Social-economic Security/ Insecurity) ซึ่งหมายถึง หนทางที่ความจำเป็นในการดำรงอยู่ของประชาชนได้รับการตอบสนอง โดยระบบและ โครงสร้างที่มีหน้าที่ในการจัดบริการสวัสดิการต่างๆของสังคม ขั้นต่ำที่สุดของความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจที่ยอมรับได้ คือ การที่ความยากจน การว่างงาน การเจ็บป่วย และภาวะการขาดแคลนวัตถุที่จำเป็นอื่น ๆ ได้รับการปกป้องไม่ให้เกิดขึ้น (2) ด้านความครอบคลุมหรือไม่ครอบคลุมของบริการทางสังคม (Social Inclusion /Exclusion) ซึ่งเชื่อมโยงกับหลักของความเสมอภาคและความเที่ยงธรรม รวมถึงปัญหาทางโครงสร้างที่เป็นสาเหตุเบื้องหลังการบริการสังคมด้านนี้ เป้าหมายขั้นต่ำของคุณภาพสังคมด้านนี้ คือ ระดับพื้นฐานของความครอบคลุมจะต้องได้รับการสนับสนุนให้มีขึ้นด้วยโครงสร้างปัจจัยพื้นฐาน เงื่อนไขเกี่ยวกับแรงงานและสินค้าสาธารณะ โดยที่กลไกการกีดกันได้รับการปกป้องไม่ให้เกิดขึ้น (3) ด้านความสมานฉันท์ทางสังคม หรือการไร้บรรทัดฐานทางสังคม (Social Cohesion /Anomie) เกี่ยวข้องกับกระบวนการซึ่งสร้างปกป้อง หรือแม้กระทั่งรื้อถอน โครงข่ายทางสังคมและ โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่ค้ำจุนโครงข่ายเหล่านี้ ระดับของความสมานฉันท์ในสังคมที่เหมาะสมจะช่วยให้ประชาชนดำรงอยู่ฐานะมนุษย์ และความเป็นสังคมที่แท้จริงได้ ในทางกลับกันการไร้บรรทัดฐานทางสังคมมีผลมาจากความเหลื่อมล้ำระหว่างภูมิภาค การกีดกันต่อชนกลุ่มน้อย ความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงสินค้าสาธารณะ และการต้องแบกรับภาระทางเศรษฐกิจ และ (4) ด้านการสร้างพลังทางสังคม หรือ การทำลายพลังทางสังคม (Social Empowerment/Disempowerment) การเสริมสร้างพลังทางสังคม หมายถึง การตระหนักถึงสมรรถนะและศักยภาพของคน ในการเข้ามีส่วนร่วมอย่างเต็มรูปแบบในกระบวนการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับการเพิ่มโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาศักยภาพอย่างเต็มที่ ในแต่ละด้านขององค์ประกอบดังกล่าวนี้มีลักษณะเป็นเส้นเชื่อมโยงที่ต่อเนื่องกันจากขั้นหนึ่ง ไปยังอีกขั้นหนึ่ง อันเป็นการบ่งชี้ระดับคุณภาพสังคมระหว่างระดับที่ดีที่สุดและระดับที่ไม่ดีสุด ในขณะที่เดียวกันองค์ประกอบเหล่านี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกัน ในการสร้างสังคมคุณภาพ นอกจากนั้นยังกล่าวถึงการนำกรอบแนวคิดคุณภาพสังคม โดยพิจารณาครอบคลุมองค์ประกอบทั้ง 4 ด้านดังกล่าวข้างต้นนี้ พร้อมกับตัวชี้วัดต่างๆในแต่ละด้าน มีข้อเสนอว่า สามารถจะใช้กับสังคมใหญ่ระดับมหภาค (Demos or Nation-state) และ สังคมเล็กระดับจุลภาค (Ethnos or Cultural Community)

สรุปได้ว่าการเสริมสร้างคุณภาพสังคมในระดับชุมชน ชุมชนต้องเข้าถึงสิทธิชุมชนคือ สิทธิชุมชนในมุมมองสิทธิเชิงซ้อน สิทธิชุมชนในมุมมองสิทธิตามกฎหมาย และสิทธิชุมชนใน มุมมองสิทธิความเป็นตัวตน โดยปรับใช้แนวคิดคุณภาพสังคมในการศึกษาระดับสังคมเล็ก เช่น ชุมชนชนบท แม้จะยังไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร จะเห็นได้จากงานวิจัยด้านนี้ส่วนใหญ่ยังทำใน ระดับสังคมใหญ่ แต่หากพิจารณาด้านหลักการแล้ว มีเหตุผลน่าสนใจไม่น้อย โดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน ที่แนวคิดหลังภาวะทันสมัย (Post-modernism) กำลังอยู่ในความสนใจของนักวิชาการด้านการพัฒนา บางส่วนที่ติดตามการเคลื่อนไหวทางแนวคิดและปรากฏการณ์ที่เป็นพลวัตของการพัฒนาอย่าง ต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะแนวคิดนี้ เน้นการดำรงอยู่ของความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นปัจจัยด้านบริบทที่สำคัญของการพัฒนา ความหลากหลายนี้ทำให้ต้องให้ความสำคัญ มากขึ้นกับความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับท้องถิ่นและชุมชน การทำกิจกรรมต่างๆร่วมกันในรูป กลุ่ม (Collectivity) ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือชุมชนที่เน้นอัตลักษณ์ของ กลุ่มเป็นสำคัญด้วย และแนวคิดที่ยึดความเหมาะสมในทางปฏิบัติ (Pragmatism) มากกว่ายึดทฤษฎี ดังนั้นความสนใจในการขับเคลื่อนพัฒนาจึงมุ่งไปยังกลุ่มคนในท้องถิ่นที่มีลักษณะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มศาสนา กลุ่มภูมิภาค และกลุ่มภาษาที่มีลักษณะเฉพาะที่เป็นอัตลักษณ์และแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ ที่คุ้นเคยเป็นส่วนใหญ่ อย่างน้อยในบางด้าน

แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการ นักพัฒนาและนักการศึกษาได้ให้ความหมาย ที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับลักษณะรูปแบบของงานที่ปฏิบัติหรือกิจกรรมที่ต้องการกระทำ

สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (2546 : 114) ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจ ในการกำหนด นโยบายพัฒนาท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากบริการ รวมทั้งมีส่วนใน การควบคุม ประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่ามี 2 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชน ได้มี ส่วนร่วมในการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

2. การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือ ชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตนและได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชน มีบทบาทหลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผน จากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคต ของตนเอง

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546 : 4) ให้ความหมาย การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือเข้า ร่วมการตัดสินใจ หรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อย ได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้นและการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

ประพันธ์พงศ์ ชินพงษ์ (2551 : 9) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางการเปลี่ยนแปลง ความเห็นพ้องต้องกันนั้นจะมีมากพอจนเกิดความคิดริเริ่ม โครงการเพื่อการปฏิบัติการ กล่าวคือ ต้องเป็นการเห็นพ้องต้องกันของคนส่วนใหญ่ที่จะเข้าร่วมปฏิบัติการนั้นและเหตุผลที่คนมาร่วมปฏิบัติการได้จะต้องตระหนักว่าการปฏิบัติการทั้งหมดโดยกลุ่ม หรือในนามของกลุ่มหรือกระทำการผ่านองค์กร ดังนั้น องค์กรจะต้องเป็นเสมือนตัวที่ทำให้การปฏิบัติการบรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ

อรทัย ก๊กผล (2552 : 17) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเปิดให้ประชาชนเข้าไปร่วมในการกำหนดกฎเกณฑ์ นโยบาย กระบวนการบริหารและตัดสินใจของท้องถิ่น เพื่อผลประโยชน์ของประชาชน โดยส่วนรวมอย่างแท้จริง ทั้งนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานของการที่ประชาชนต้องมีอิสระทางความคิด มีความรู้ ความสามารถในการกระทำ และมี ความเต็มใจที่จะเข้าร่วมต่อกิจกรรมนั้น ๆ

ถวิลวดี บุรีกุล (2552 : 11) ให้ความหมาย การมีส่วนร่วม (Public Participation) เป็นการกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองและการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และความ เป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผนและร่วมปฏิบัติ ตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง สมาชิกทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมภาคภูมิใจ ผู้บริหารให้การสนับสนุนร่วมมือยิ่งเพิ่มพูนอำนาจและความศรัทธาแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เพราะต้องทำงานเป็นทีม และเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการร่วมคิด

ตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมประเมิณผล ได้แสดงความคิดเห็น จะได้ตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาได้มากที่สุด

องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม

จากการศึกษา นักวิชาการได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการมีส่วนร่วม ตามที่ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวม ดังนี้

อรทัย ก๊กผล (2546 : 2) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วย

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง มีการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายรัฐ องค์กร เอกชน และประชาชนทั่วไป โดยเน้นการสื่อสารสองทาง ทั้งช่องทางที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ไม่ใช่การทำครั้งเดียวจบ และควรเกิดขึ้นตลอดโครงการ
2. เป้าหมายของการมีส่วนร่วมไม่ใช่เพียงการจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นตามกฎหมายหรือการทำให้ไม่มีความขัดแย้ง หากแต่เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนควรมุ่งให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางและเป็นวิธีการเพื่อทำให้การตัดสินใจของรัฐดีขึ้นและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน

ถวิลวดี บุรีกุล (2552 : 15) กล่าวถึง องค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วม ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม คือ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองและการบริหาร มีการกระจายอำนาจในการตัดสินใจ และการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ในระหว่างประชาชนให้เท่าเทียมกัน อำนาจในการตัดสินใจ และการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ นั้น จะส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน มีการเพิ่มการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน มีความยืดหยุ่นได้ กล่าวคือ มีโครงสร้างการทำงานที่สามารถตรวจสอบได้ มีความโปร่งใส คำนึงถึงความต้องการทรัพยากรของผู้มีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วมของประชาชนมีทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ และส่วนองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมประกอบด้วย 3 ด้าน ดังนี้

1. ต้องมีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายชัดเจน การให้ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมหนึ่ง ๆ จะต้องมีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่ชัดเจนว่าเป็นไปเพื่ออะไร ผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจดีกว่าควรเข้าร่วมหรือไม่
2. ต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่ามีรูปแบบและลักษณะอย่างไร เพื่อที่ประชาชนจะได้ตัดสินใจว่าควรเข้าร่วมหรือไม่
3. ต้องมีบุคคลหรือกลุ่มเป้าหมาย การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต้องระบุกลุ่มเป้าหมายอย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปกลุ่มบุคคลเป้าหมายมักถูกจำกัดโดยกิจกรรมและวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมอยู่แล้วโดยพื้นฐาน

ทั้งนี้มักพิจารณาผู้เข้าร่วมจากกลุ่มมีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ซึ่งเป็นกลุ่มผู้อาจได้รับผลกระทบทั้งบวกและลบ เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ตลอดจนผู้สนใจอีกด้วย สรุปได้ว่า องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย วัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมาย ให้ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรม กิจกรรมเป้าหมายซึ่งต้องระบุลักษณะของกิจกรรมและ บุคคลหรือกลุ่มเป้าหมายที่ถูกจำกัดโดยกิจกรรมและวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วม โดยประชาชนเข้าร่วมคือบุคคลสำคัญ ในการดำเนินงานต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน เพื่อให้กิจกรรมที่เข้าร่วมนั้นสามารถดำเนินกิจกรรมไปด้วยความสำเร็จลุล่วง

รูปแบบและลักษณะของการมีส่วนร่วม

เนตินา โพธิ์ประสระ (2541 : 17) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Formal - informal Participation)
 - 1.1 การมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ เป็นการมีส่วนร่วมที่ถูกต้องตามระบบขององค์กร ซึ่งเป็นกรมีส่วนร่วมตามหน้าที่ที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมตามขอบเขตที่องค์กรได้วางนโยบายไว้
 - 1.2 การมีส่วนร่วมอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีการสร้างเป็นการร่วมตกลงกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ระหว่างพนักงานในบรรยากาศของความเป็นส่วนตัวมากกว่าลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ
2. การมีส่วนร่วมทางตรงและทางอ้อม (Direct – indirect Participation)
 - 2.1 การมีส่วนร่วมทางตรง เป็นการมีส่วนร่วมกันโดยตรงที่สมาชิก หรือพนักงานในองค์กรได้มีส่วนร่วมโดยตรงแบบทันที พนักงานแต่ละคนมีสิทธิและโอกาสที่จะแสดงการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้อง
 - 2.2 การมีส่วนร่วมทางอ้อม เป็นการมีส่วนร่วมของพนักงานโดยผ่านทางตัวแทนพนักงาน

อรทัย กักผล (2546 : 3) ได้กล่าวถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ยึดหลัก 4S ดังนี้

1. การเริ่มต้นเร็ว (Starting Early) หมายถึง การให้ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น มีการให้ข้อมูล กระตุ้นให้เกิดความคิดเห็น และให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนก่อนการตัดสินใจ ช่วยให้ประชาชนมีทางเลือกหรือแนวทางแก้ปัญหาของชุมชนที่เหมาะสมมากขึ้น และเป็นข้อมูลในการพัฒนาโครงการ
2. ครอบคลุมผู้ที่เกี่ยวข้อง (Stakeholders) หมายถึง ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้ที่มีผลกระทบหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ควรมีโอกาสเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วม ต้องรับฟังข้อมูลหรือปรึกษาหารือเป็นต้นฉบับต้น ๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต้องให้ความสำคัญและระมัดระวังมิให้เกิดการผิดกลุ่มเป้าหมาย

3. ความจริงใจ (Sincerity) หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องที่เป็นเจ้าของโครงการหรือมีอำนาจอนุมัติต้องจัดการกระบวนการอย่างจริงจัง เปิดเผย ชื่อสัตย์ ปราศจากอคติ ให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีการสื่อสารสองทาง ซึ่งต้องแจ้งความก้าวหน้าหรือการเปลี่ยนแปลงของโครงการอย่างต่อเนื่อง อธิบายกระบวนการต่าง ๆ อย่างชัดเจน ลดข้อสงสัยต่าง ๆ ที่อาจก่อให้เกิดข่าวลือให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น ขณะเดียวกันต้องตั้งใจรับฟังข้อมูลและความคิดเห็นและนำไปเป็นข้อมูลสำหรับการตัดสินใจ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานของความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน นำมาซึ่งความร่วมมือ ความเข้าใจ และการสื่อสารที่ดีขึ้น

ศิริชัย กาญจนวาสิ (2547 : 48) ได้กำหนดรูปแบบและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของบุคคลในองค์กร ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการประชุม
2. การมีส่วนร่วมในการเสนอปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กร
4. การมีส่วนร่วมตัดสินใจในการเลือกแนวทางในการแก้ไขปัญหา
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลในกิจกรรมต่างๆ
6. การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์

ทั้งนี้ ในการทำงานเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องคำนึงถึงเงื่อนไขหรือหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมต้องเกิดจากความเต็มใจและความตั้งใจที่จะเข้าร่วม เพราะจะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในการแก้ไขปัญหา/ตัดสินใจในเรื่องนั้น ๆ
2. กระบวนการมีส่วนร่วมต้องอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคและขีดความสามารถของแต่ละบุคคลที่จะเข้ามามีส่วนร่วม
3. การมีส่วนร่วมต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพ/อิสรภาพที่จะตัดสินใจว่าจะเลือกหรือจัดให้มีการมีส่วนร่วมหรือไม่ ข้อสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมนั้นต้องไม่เกิดจากการบังคับหรือขู่เข็ญจากผู้ที่เหนือกว่า

สรุปได้ว่า รูปแบบและลักษณะของการมีส่วนร่วมมีทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รูปแบบทางตรงและทางอ้อม เริ่มตั้งแต่มีจิตสำนึกร่วมในชุมชน เห็นปัญหาของชุมชนหาแนวทางสาเหตุแห่งปัญหา เพื่อนำเสนอความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหา ดำเนินงานในการพัฒนาและแก้ปัญหานั้น ๆ โดยการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ ดำเนินการติดตามประเมินผลและได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน โดยมีเงื่อนไขที่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ให้ความเสมอภาค ทำด้วยความเต็มใจ เข้าใจ และมีอิสรภาพที่จะตัดสินใจในการทำกิจกรรมนั้น ๆ

ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

สำนักมาตรฐานการศึกษา (2545 : 116) ได้นำเสนอถึงการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา 5 ขั้น ดังนี้

1. ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจน กำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ
2. ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้
3. ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วม บริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก
4. ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับ ผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ
5. ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนาเป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้รับนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546 : 17) ได้กล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมตามหลักการทั่วไปว่าแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของตน/ครอบครัว/ชุมชนของตน
2. การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร
3. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ โดยเฉพาะใน โครงการที่ตนมีส่วนได้เสีย โดยแบ่งเป็น 3 กรณีแล้วแต่กิจกรรมของตนอยู่ในขั้นตอนใดต่อไปนี้

- 3.1 ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ
- 3.2 ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ
- 3.3 ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ
- 3.4 การมีส่วนร่วมทำ คือร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด

4. การมีส่วนร่วมสนับสนุน คือ อาจไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ

นอกจากนี้ยังได้มีการแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมเป็นระดับของการมีส่วนร่วมตามแนวทางพัฒนาชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยได้ แบ่งไว้ดังนี้

1. ร่วมค้นหาปัญหาของคนที่เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหาหากเหง้าของปัญหา
2. ร่วมค้นหาสิ่งที่จำเป็นของคนในปัจจุบันคืออะไร

- 2.1 ร่วมคิดช่วยตนเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้ไขสิ่งใดก่อนหลัง
- 2.2 วางแผนแก้ไขปัญหาเป็นเรื่อง ๆ
- 2.3 ร่วมระดมความคิด ถึงทางเลือกต่างๆ และเลือกทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อแก้ไข
ปัญหาที่วางแผนนั้น
- 2.4 ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้
- 2.5 ร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ๆ
- 2.6 ร่วมติดตามการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงาน
- 2.7 ร่วมรับผลประโยชน์/หรือร่วมเสียผลประโยชน์จากการดำเนินงาน

อรรถชัย กัทผล (2552 : 23) กล่าวถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมในระดับเสริมอำนาจให้ประชาชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับที่สูงสุด เพราะให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะดำเนินการตามผลของการตัดสินใจ รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ที่รู้จักกันดีคือ การลงประชามติหรือสภาเมือง การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้สะท้อนความยินยอมพร้อมใจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการยอมรับอำนาจการตัดสินใจของประชาชนหรือชุมชน อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมในระดับนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีกระบวนการเสริมความสามารถของประชาชนให้สามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง อาทิเช่น ข้อมูลที่ครอบคลุมเพียงพอ การเสริมสร้างทักษะให้ประชาชนวิเคราะห์ข้อมูลและตัดสินใจหาทางแก้ปัญหาที่มีคุณภาพ การใช้การมีส่วนร่วมในระดับนี้สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของประชาชนในระดับสูง
2. การมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือ เป็นการให้บทบาทของประชาชนในระดับสูง โดยประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะทำงานร่วมกันในกระบวนการของการตัดสินใจ ฉะนั้นความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในการตัดสินใจค่อนข้างสูง รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้เช่น คณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน และคณะที่ปรึกษาฝ่ายประชาชน ผลการตัดสินใจที่ออกมาเป็นผลการตัดสินใจร่วมกัน เชื่อว่าน่าจะนำไปสู่การเสริมสร้างความสมานฉันท์ในสังคม เพราะประชาชนหรือตัวแทนของประชาชนเข้าไปมีส่วนในองค์กรตัดสินใจด้วยไม่ใช่เพียงให้ความคิดเห็นต่อองค์กรตัดสินใจ
3. การมีส่วนร่วมในระดับเข้ามามีบทบาท เป็นลักษณะการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทำงานตลอดกระบวนการตัดสินใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลระหว่าง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับประชาชนอย่างจริงจังและมีจุดมุ่งหมายชัดเจน ข้อมูลความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในทางเลือกต่างๆ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนขั้นนี้ใกล้เคียง

กับการมีส่วนร่วมในระดับการร่วมมือ เพียงแต่รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบร่วมมือมีลักษณะเป็นกิจกรรมถาวรมากกว่าการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนในขั้นนี้ อำนวยการตัดสินใจสุดท้ายยังเป็นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นและมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างเข้มข้น ตัวอย่างเทคนิคการมีส่วนร่วมที่ใช้มาก อาทิเช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการการตั้งคณะทำงานภาคประชาชน เป็นต้น

4. การมีส่วนร่วมในระดับรับฟังความคิดเห็น เป็นลักษณะการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้สึกและความคิดเห็นประกอบการตัดสินใจ ดังนั้น ประชาชนมีบทบาทในฐานะเป็นผู้ให้ข้อมูล การตัดสินใจเป็นบทบาทของหน่วยงานภาครัฐ เทคนิคการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ เช่น การสำรวจความคิดเห็น การประชุมสาธารณะ ปัจจุบันนี้กฎหมายส่วนใหญ่มักกำหนดให้หน่วยงานภาครัฐจัดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างน้อยในระดับการรับฟังความคิดเห็น

5. การมีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูลข่าวสาร เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด บทบาทของประชาชนน้อยมากเพียงแต่รับทราบว่าจะเกิดอะไรที่ไหน ปัจจุบันการที่ภาครัฐตัดสินใจในเรื่องที่กระทบประชาชนและแจ้งให้ประชาชนทราบสะท้อนความล้มเหลวในการบริหารงาน และสะท้อนว่าภาครัฐทำตนเป็นคุณพ่อรู้ดี แต่ในขณะที่เดียวกันจำเป็นต้องตระหนักว่าไม่อาจจะเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในขั้นใด การให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนเป็นเรื่องที่สำคัญมาก แต่ต้องไม่ใช่การให้ข้อมูลในลักษณะประชาสัมพันธ์ โดยให้มองแต่ด้านดีเท่านั้นหัวใจสำคัญ คือ การให้ข้อเท็จจริง ครอบคลุมและเพียงพอ เพื่อให้ประชาชนได้ข้อเท็จจริงและตัดสินใจแสดงความคิดเห็นอย่างมีคุณภาพ

ถวิลวดี บุรีกุล (2552 : 18) ได้กล่าวถึง ระดับขั้นของการมีส่วนร่วม มีหลายระดับ เช่น

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefit)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

การให้ประชาชนมีส่วนร่วมนั้นสามารถทำได้ในหลายระดับขึ้นอยู่กับรัฐบาลแต่ละยุคว่าจะให้ความสำคัญต่อประชาชนมากน้อยต่างกัน คือ

1. ประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจ หมายถึงให้ประชาชนเข้าจัดการหรือดำเนินการเอง โดยไม่มีการติดต่อกับรัฐบาลก่อนซึ่งอาจมีการโต้ตอบจากรัฐบาล ตัวอย่างเช่น การตั้งศาลเดี่ยว การเดินขบวน การเข้ายึดสถานที่ของทางราชการเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม เป็นต้น โดยในภาพที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมของประชาชนกับอำนาจของรัฐบาลซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงลบต่อกัน กล่าวคือ ถ้าประชาชนมีส่วนร่วมมากรัฐบาลก็จะมีอำนาจน้อยลงหรือในทางกลับกัน

2. ประชาชนและรัฐบาลร่วมกันแก้ปัญหา โดยมีอำนาจเท่าเทียมกัน ตัวอย่างเช่น โครงการทำความสะอาดหมู่บ้าน การสร้างถนนและขุดบ่อน้ำในหมู่บ้าน เป็นต้น

3. ประชาชนเป็นที่ปรึกษา หมายถึง รัฐบาลขอความคิดเห็นจากประชาชน และตั้งใจที่จะกระทำการตามความเห็นนั้น แต่ก็ยังมีอำนาจที่จะไม่รับความคิดเห็นนั้น ไปปฏิบัติ ตัวอย่างเช่น การตั้งคณะกรรมการเพื่อการประสานงานระหว่างประชาชนและส่วนราชการ การแต่งตั้งคณะที่ปรึกษา การประชุมกลุ่มย่อยเพื่อรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเฉพาะกลุ่ม เป็นต้น

4. ประชาชนแสดงความคิดเห็น รัฐบาลให้โอกาสประชาชนได้แสดงความคิดเห็นในบางเรื่อง แต่มักจะไม่นำความเห็นไปปฏิบัติและยังมีอำนาจที่จะไม่รับฟังความคิดเห็นนั้น ตัวอย่างเช่น การประชุมใหญ่ที่ให้โอกาสประชาชนทุกคนได้แสดงความคิดเห็น การขอความเห็นในกฎระเบียบที่กำลังจะนำออกมาใช้

5. ประชาชนรับทราบ เป็นการแถลงข่าวสารและ/หรือมติของรัฐบาล ให้ประชาชนได้ทราบ ประชาชนอาจมีปฏิกิริยาโต้ตอบหรือไม่ก็ได้ เช่น การแถลงถึงโครงการต่างๆ ที่รัฐบาลได้มีมติให้ดำเนินการ การริเริ่มกฎหมายต่างๆ และการเวนคืนที่ดิน เป็นต้น

6. รัฐบาลใช้อำนาจ กล่าวคือ รัฐบาลใช้อำนาจจัดการโดยไม่แจ้งประชาชนทราบล่วงหน้า ตัวอย่างเช่น การสืบสวน จับกุมผู้กระทำผิดกรณีต่างๆ โดยไม่แจ้งให้ทราบล่วงหน้า เป็นต้น

จากการศึกษาลำดับขั้นของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมนั้น พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีส่วนร่วมดำเนินการ และมีส่วนร่วมสนับสนุน ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมีหลายระดับขึ้นอยู่กับการให้ความสำคัญของรัฐบาลด้วย ซึ่งสามารถจัดลำดับการมีส่วนร่วมของประชาชนจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ คือ ประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจ ประชาชนมีส่วนร่วม ประชาชนเป็นที่ปรึกษา ประชาชนแสดงความคิดเห็น ประชาชนรับทราบ และรัฐบาลใช้อำนาจวิธีการแบ่งระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแบ่งได้หลายวิธีขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ และความละเอียดของการแบ่งเป็นสำคัญการแบ่งระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแบ่งได้จากระดับต่ำสุดไปหาระดับสูงสุด ออกเป็น 7 ระดับ และจำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมในแต่ละระดับจะเป็นปฏิภาคกับระดับของการมีส่วนร่วม กล่าวคือ ถ้าระดับการมีส่วนร่วมต่ำ จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมจะมาก และยิ่งระดับการมีส่วนร่วมสูงขึ้นเพียงใด จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมก็จะลดลงตามลำดับ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนเรียงตามลำดับจากต่ำสุดไปหาสูงสุด ได้แก่

1. ระดับการให้ข้อมูล เป็นระดับต่ำสุดและเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้กำหนดนโยบายหรือผู้วางแผนโครงการกับประชาชน เพื่อให้ข้อมูลแก่ประชาชนเกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้กำหนดนโยบายหรือผู้วางแผนโครงการ แต่ไม่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นหรือเข้ามาเกี่ยวข้องใด ๆ วิธีการให้ข้อมูลอาจกระทำได้หลายวิธี เช่น การแถลงข่าวการแจกข่าว การแสดงนิทรรศการ และการทำหนังสือพิมพ์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจน การใช้สื่ออื่น ๆ เช่น

โทรทัศน์ วิทยุ สื่อบุคคล และหอกระจายข่าว เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ป้องกันมิให้รัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจดุลพินิจในการให้ หรือไม่ให้ข้อมูลดังกล่าวแก่ประชาชน จึงควรมีข้อกำหนดให้รัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องกระทำและกระทำอย่างทั่วถึงด้วย ยกเว้นข้อมูลบางประเภท เช่น เรื่องเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ เป็นต้น นอกจากนี้ การให้ข้อมูลแก่ประชาชนจะต้องให้อย่างทั่วถึง ถูกต้อง เทียบตรง ทันการณ์ เข้าใจได้ง่ายและไม่มีค่าใช้จ่ายมาเป็นอุปสรรคในการได้รับข้อมูลนั้นๆ

2. ระดับการเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน เป็นระดับขั้นที่สูงกว่าระดับแรกกล่าวคือ ผู้กำหนดนโยบายหรือผู้วางแผนโครงการเชิญชวนให้ประชาชน แสดงความคิดเห็นเพื่อให้ได้ข้อมูลมากขึ้น และประเด็นในการประเมินข้อดีข้อเสียชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การสำรวจความคิดเห็นของประชาชน เกี่ยวกับการริเริ่ม โครงการต่างๆ และการบรรยายให้ประชาชนฟังเกี่ยวกับโครงการต่าง ๆ แล้วขอความคิดเห็นจากผู้ฟัง เป็นต้น ทั้งนี้การรับฟังความคิดเห็นนี้ จะกระทำได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลก็ต่อเมื่อ ประชาชน ผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย ได้มีข้อมูลที่ถูกต้องและพอเพียง

3. ระดับการปรึกษาหารือ เป็นระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สูงกว่าการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน เป็นการเจรจากันอย่างเป็นทางการระหว่างผู้กำหนดนโยบายและผู้วางแผนโครงการและประชาชน เพื่อประเมินความก้าวหน้าหรือระบุประเด็นหรือข้อสงสัยต่าง ๆ เช่น การจัดประชุม การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ตลอดจนการเปิดกว้างรับฟังความคิดเห็น โดยใช้รูปแบบต่าง ๆ อาทิ การสนทนากลุ่ม และประชาเสวนา เป็นต้น

4. ระดับการวางแผนร่วมกัน เป็นระดับขั้นที่สูงกว่าการปรึกษาหารือ กล่าวคือ เป็นเรื่อง การมีส่วนร่วมที่มีขอบเขตกว้างมากขึ้น มีความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผนเตรียม โครงการ และผลที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนิน โครงการ เหมาะสมที่จะใช้สำหรับการพิจารณาประเด็นที่มีความยุ่งยากซับซ้อน และมีข้อโต้แย้งมาก เช่น การใช้กลุ่มที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การใช้นักกฎหมายโตตุลาการเพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้ง และการเจรจา เพื่อหาทางประนีประนอมกัน การประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น

5. ระดับการร่วมปฏิบัติ เป็นระดับขั้นที่สูงถัดไปจากระดับการวางแผนร่วมกันคือเป็น ระดับที่ผู้รับผิดชอบนโยบายหรือโครงการกับประชาชนร่วมกันดำเนินการตามนโยบายหรือโครงการ เป็นขั้นการนำนโยบายไปปฏิบัติร่วมกันดำเนินการตามหรือโครงการร่วมกันเพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

6. ร่วมติดตามตรวจสอบและประเมินผล เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่มีผู้เข้าร่วมน้อย แต่มีประโยชน์ที่ผู้เกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบสามารถคอยติดตามการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ ได้ รูปแบบของการติดตามตรวจสอบหรือประเมินผล อาจอยู่ในรูปแบบของการจัดตั้งคณะกรรมการติดตาม ประเมินผลที่มาจากหลายฝ่าย การสอบถามประชาชนโดยการทำการสำรวจเพื่อให้ประชาชนประเมิน การประเมินผลนี้มีความสำคัญมาก เพราะจะมีผลต่อการพิจารณาจัดสรรประโยชน์ การยุติหรือคงไว้ ตลอดจนปรับปรุงนโยบายหรือโครงการ

7. ระดับการควบคุมโดยประชาชน เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมโดยประชาชน เพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้งที่มีอยู่ทั้งหมด เช่น การลงประชามติ เป็นต้น ข้อสังเกตเกี่ยวกับการลงประชามติ มี 2 ประการ คือ

ประการแรก การลงประชามติจะสะท้อนถึงความต้องการของประชาชนได้ดีเพียงใด อย่างน้อยขึ้นอยู่กับความชัดเจนของประเด็นที่จะลงประชามติและการกระจายข่าวสารเกี่ยวกับข้อดี ข้อเสียของประเด็นดังกล่าวให้ประชาชนเข้าใจอย่างสมบูรณ์และทั่วถึง

ประการที่สอง ในประเทศที่มีการพัฒนาทางการเมืองแล้วผลของการลงประชามติ จะมีผลบังคับให้รัฐบาลต้องปฏิบัติตาม แต่สำหรับกรณีของประเทศไทยเคยปรากฏตามรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ว่าผลของการลงประชามติ เป็นเพียงข้อเสนอแนะสำหรับ รัฐบาลเท่านั้น ไม่มีผลบังคับให้รัฐบาลต้องปฏิบัติตามแต่อย่างใด (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 214) และในช่วงเวลาของการใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่เคยมีการดำเนินการ ลงประชามติ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้กำหนดให้มีพระราชบัญญัติ ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการออกเสียงประชามติ ในมาตรา 138 โดยเป็นพระราชบัญญัติประกอบ รัฐธรรมนูญ โดยให้คณะกรรมการการเลือกตั้งจัดทำร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วย การออกเสียงประชามติเพื่อให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ

ในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พุทธศักราช 2549 ระบุว่า เมื่อจัดทำร่างรัฐธรรมนูญแล้วเสร็จ สภาร่างรัฐธรรมนูญได้เผยแพร่ให้ประชาชนทราบ และจัดให้มีการออกเสียงประชามติเพื่อให้ความ เห็นชอบแก่ร่างรัฐธรรมนูญทั้งฉบับ อันเป็นการออกเสียงประชามติเป็นครั้งแรกของประเทศ ในวันที่ 19 สิงหาคม 2549 การออกเสียงลงประชามติปรากฏผลว่าประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งโดยเสียงข้างมาก ของผู้มาออกเสียงประชามติเห็นชอบให้นำร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่มาใช้บังคับหลัง จากนั้น ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ จึงนำร่างรัฐธรรมนูญขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเพื่อทรงลง พระปรมาภิไธย ให้ประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยสืบไป ทรงพระราชดำริว่า สมควรพระราชทานพระบรมราชาอนุมัติตามความเห็นชอบเห็นดีของมหาชน

ทั้งนี้ ในมาตรา 165 ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550 ระบุว่า ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งย่อมมีสิทธิออกเสียงประชามติ โดยการจัดให้มีการออกเสียงประชามติให้ กระทำได้ในเหตุ ดังต่อไปนี้

1. ในกรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นว่ากิจการในเรื่องใด อาจกระทบถึงประโยชน์ได้เสียของ ประเทศชาติหรือประชาชน นายกรัฐมนตรี โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีอาจปรึกษาประธาน สภาผู้แทนราษฎรและประธานวุฒิสภาเพื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้มีการออกเสียงประชามติ ไม่ได้

2. ในกรณีที่มีกฎหมายบัญญัติให้มีการออกเสียงประชามติการออกเสียงประชามติตาม (1) หรือ (2) อาจจัดให้มีการออกเสียงเพื่อมีข้อยุติโดยเสียงข้างมากของผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติ ในปัญหาที่จัดให้มีการออกเสียงประชามติ หรือเป็นการออกเสียงเพื่อให้คำปรึกษาแก่คณะรัฐมนตรี ก็ได้ เว้นแต่จะมีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นการเฉพาะการออกเสียงประชามติต้องเป็นการให้ออกเสียง เห็นชอบหรือไม่เห็นชอบในกิจการตามที่จัดให้มีการออกเสียงประชามติ และการจัดการออกเสียง ประชามติในเรื่องที่จัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือเกี่ยวกับตัวบุคคลหรือคณะบุคคล จะกระทำมิได้ ก่อนการออกเสียงประชามติ รัฐต้องดำเนินการให้ข้อมูลอย่างเพียงพอ และให้บุคคลฝ่ายที่เห็นชอบ และไม่เห็นชอบกับกิจการนั้น มีโอกาสแสดงความคิดเห็นของตน ได้อย่างเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ หลักเกณฑ์ และวิธีการออกเสียงประชามติให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการออกเสียง ประชามติ ซึ่งอย่างน้อยต้องกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการออกเสียงประชามติ ระยะเวลาในการ ดำเนินการและจำนวนเสียงประชามติ เพื่อมีข้อยุติ และในมาตรา 235 คณะกรรมการ การเลือกตั้ง เป็นผู้ควบคุมและดำเนินการจัดหรือจัดให้มีการเลือกตั้งหรือการสรรหาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น แล้วแต่กรณี รวมทั้งการออกเสียงประชามติ ให้เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม นอกจากนี้ในระดับท้องถิ่นยังสามารถจัดให้มีการลงประชามติ ได้ดังระบุในมาตรา 287 ที่ว่าประชาชนในท้องถิ่นมีสิทธิมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องจัดให้มีวิธีการที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วม ดังกล่าวได้ด้วย ทั้งนี้ ในกรณีที่การกระทำขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีผลกระทบต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นในสาระสำคัญ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องแจ้งข้อมูล รายละเอียดให้ประชาชนทราบก่อนกระทำการเป็นเวลาพอสมควรและในกรณีที่เห็นสมควรหรือ ได้รับการร้องขอจากประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องจัดให้มีการรับ ฟังความคิดเห็นก่อนการกระทำนั้น หรืออาจจัดให้ประชาชนออกเสียงประชามติเพื่อตัดสินใจก็ได้ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

ดังนั้นประชามติในรัฐธรรมนูญจึงเป็นทั้งแบบที่มีผลบังคับใช้และเป็นการปรึกษาหารือ ประชาชนก็ได้ ซึ่งต่างจากอดีต และใช้ได้ในทุกระดับของการบริหารราชการแผ่นดิน ทั้งยังเป็น โอกาสที่จะช่วยตัดสินใจปัญหาต่างๆ ได้หากทุกฝ่ายยอมรับกติกาแต่ต้องมีกระบวนการให้ข้อมูลที่ ถูกต้อง เหมาะสม พอเพียงและทันการณ์

ทั้งนี้ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในลำดับสูงขึ้นไปได้ต้องมีส่วนร่วมในลำดับล่างๆ ก่อน จึงจะทำให้มีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพเพราะหากปราศจากข้อมูลประชาชนจะทำหน้าที่ร่วมให้ ความเห็นปรึกษาหารือ ร่วมตัดสินใจ ติดตาม ตรวจสอบได้อย่างไร ในการจะแสดงความคิดเห็น นอกจากนั้นการให้ความคิดเห็นที่เหมาะสมอาจดำเนินการหลังจากได้มีเวลาศึกษาข้อมูลมาแล้วรูปแบบ

การรับฟังความคิดเห็น อาทิ การสำรวจโดยแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ การรับฟังผ่านเวทีประชาชน ผ่านวิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ โทรศัพท์ จดหมายหรือกล่องรับความคิดเห็น เป็นต้น เพื่อช่วยให้เข้าใจระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ความแตกต่าง และเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในแต่ละระดับได้ง่ายยิ่งขึ้น จึงได้นำเสนอในรูปแบบต่อไปนี้ และแสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ด้วยแล้ว

สรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคลที่จะเข้าร่วมในการดำเนินงานต่าง ๆ ของชุมชน ตั้งแต่ระดับการให้ข้อมูลซึ่งเป็นพื้นฐานของการทำงานชุมชน ในฐานะผู้อยู่อาศัยในชุมชนนั้น ๆ มีความรู้ ความเข้าใจ ปัญหาและความต้องการแก้ไขปัญหาในชุมชนที่ตนเอง ไปจนถึงการเข้าร่วมคิด เสนอ และดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา และได้รับในสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนระดับสูงขึ้นไป ในระดับการตรวจสอบ ติดตามและประเมินผล ไปจนถึงการควบคุมประชาชนไม่ให้เกิดความขัดแย้งกันในชุมชนได้

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากการศึกษาประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน มีนักการศึกษากล่าวถึงดังนี้
สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา (2545: 113) นำเสนอถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ย่อมก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด เนื่องจากเกิดการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหา และสร้างความเจริญให้กับชุมชนหรือหมู่บ้านของตนผ่านกิจกรรม กระบวนการทำงานตามโครงการ
2. การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นการสะท้อนถึงความจริงใจของรัฐที่มีต่อการสนับสนุนให้ประชาชนมีเสรีภาพในการตัดสินใจ และกำหนดชะตากรรมของท้องถิ่นของตน
3. เป็นช่องทางสะท้อนปัญหาความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่นได้ถูกต้องตรงประเด็น
4. เป็นการสร้างฉันทามติร่วมกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจเนื่องจากการสร้างข้อตกลงที่เกิดจากการยอมรับร่วมกันภายในกลุ่ม
5. เป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคล เพราะในกระบวนการมีส่วนร่วมย่อมจะต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้และข้อคิดเห็นระหว่างกัน ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นเสมือนเวทีในการเรียนรู้ที่มีประโยชน์อย่างมาก
6. เป็นการสนับสนุนการพัฒนาความรักท้องถิ่นและความรับผิดชอบต่อสังคมให้เกิดขึ้นในพฤติกรรมของประชาชนในท้องถิ่น
7. ประชาชนเกิดความรู้สึกรับเป็นเจ้าของผลงาน อันเนื่องมาจากมาจากโครงการพัฒนาที่จัดทำขึ้นในหมู่บ้าน และจะช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐในการดูแลบำรุงรักษา

อรรถ กัทผล (2552 : 23) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ว่าในหน่วยงานใดก็ตาม เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา เพราะการมีส่วนร่วมมีคุณประโยชน์หลากหลายประการอย่างไรก็ตาม ประโยชน์ที่จะได้จากการมีส่วนร่วมของประชาชนขึ้นอยู่กับความจริงใจและความจริงจังในการดำเนินการด้วยประโยชน์โดยทั่วไป คือ

1. เพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข่าวสาร และความคิดเห็นต่าง ๆ จะช่วยให้ได้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจที่ครบถ้วนรอบคอบมากขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยให้เกิดทางเลือกใหม่ ทำให้การตัดสินใจรอบคอบและได้รับการยอมรับมากขึ้น โดยเฉพาะการตัดสินใจที่กระทบกับประชาชนโดยตรง

2. ลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา เมื่อการตัดสินใจนั้นได้รับการยอมรับ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น รับทราบข้อมูลคำอธิบายต่าง ๆ เห็นประโยชน์ส่วนรวมที่จะได้รับ จะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างการนำไปปฏิบัติ แน่ใจว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนมีค่าใช้จ่ายและใช้ระยะเวลา แต่เมื่อประชาชนยอมรับ การนำโครงการไปสู่การปฏิบัติจะรวดเร็วขึ้นซึ่งในประเด็นนี้จะเห็นว่าโครงการของภาครัฐที่เร่งการตัดสินใจหรือปกปิด เมื่อประชาชนทราบภายหลัง และต่อต้านบางโครงการนำไปสู่การปฏิบัติไม่ได้ ถ้าช้าเป็นปีๆ บางโครงการสามารถก่อสร้างได้เสร็จและประชาชนไม่ยอมให้เข้าไปดำเนินการ กลายเป็นอนุสาวรีย์ร้าง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดายงบประมาณดังกล่าวสามารถนำไปสร้างคุณประโยชน์ได้มากมาย

3. การสร้างฉันทามติ สำหรับสถานการณ์ปัจจุบันการสร้างฉันทามติอาจเป็นเรื่องยาก สังคมเราหลายร่างเป็นพหุลักษณะและต้องยอมรับความหลากหลายแตกต่างทางความคิด กลไกที่ช่วยให้ความแตกต่างนั้นได้มีการแลกเปลี่ยน คือ กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทางหลักการ เราเชื่อว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจช่วยป้องกันความขัดแย้งได้ แต่ในสังคมไทยที่ผ่านมาภาครัฐมักดำเนินการตัดสินใจไปก่อน เมื่อประชาชนต่อต้านจึงจัดกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งช้าไปแล้ว หากเกิดเป็นความขัดแย้งขึ้น จำเป็นต้องใช้หลักการจัดการความขัดแย้งเข้ามาแทน ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงสามารถช่วยลดความขัดแย้งทางการเมืองและเกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจของรัฐ

4. ร่วมมือในการนำไปปฏิบัติ การมีส่วนร่วมของประชาชนเมื่อประสบความสำเร็จ ทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความกระตือรือร้นในการช่วยให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

5. ช่วยทำให้ผู้บริหารท้องถิ่นมีความใกล้ชิดกับประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยให้ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดความใกล้ชิด สร้างความสัมพันธ์ที่ดี สร้างความรู้สึกว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นของประชาชนไม่ใช่เป็นของนักการเมืองเท่านั้น นอกจากนี้ด้วยความใกล้ชิด ผู้บริหารท้องถิ่นจะไวต่อความรู้สึกห่วงกังวลของประชาชน และเกิดความตระหนักในการตอบสนองต่อความกังวลของประชาชน

6. ช่วยพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชน เพื่อเรียนรู้กระบวนการตัดสินใจและเป็นเวทีฝึกผู้นำชุมชน

7. ช่วยทำให้ประชาชนสนใจประเด็นสาธารณะมากขึ้น การมีส่วนร่วมเป็นการเพิ่มทุนทางสังคม และช่วยเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นสอดคล้องกับการปกครองตามหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

ยัง (Young, 2002 : 1) ได้กล่าวถึง การปฏิบัติที่เป็นประชาธิปไตยให้ทุกกลุ่มมีส่วนร่วม (Inclusive Democracy Practice) หรือประชาธิปไตยแบบพหุภาคี (Pluralism Democracy) เป็นการส่งเสริมให้เกิดความเป็นธรรม เพราะประชาชนมุ่งหวังที่จะชักนำผู้อื่นให้ตระหนักถึงความเป็นธรรม ความรู้และสติปัญญาของเขา และมีการเปิดรับฟังความคิดเห็นของพวกเขา และมีความเข้าใจในเรื่องที่พวกเขาสนใจ อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกระบวนการในที่สุด ซึ่งที่ผ่านมานักทฤษฎีทางด้านประชาธิปไตยมักตั้งสมมติฐานว่าการอภิปรายทางประชาธิปไตยที่เหมาะสม ควรเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสนใจ และทำความเข้าใจร่วมกัน โดยที่จริงแล้วการเมืองต้องเป็นทั้งการแข่งขันระหว่างกลุ่มหรือปัจเจกชนที่มีความสนใจและความเห็นที่ขัดแย้ง ผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองมักเลือกเข้าข้างที่เขาสนใจและช่วยกันสร้างความสนใจร่วมของสาธารณะอีกด้วย

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเป็นการสะท้อนถึงความจริงใจของรัฐที่มีต่อการสนับสนุนให้ประชาชนมีเสรีภาพในการตัดสินใจ และกำหนดชะตากรรมของท้องถิ่นของตนช่วยลดความขัดแย้งระหว่างการนำไปปฏิบัติ ลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสีย ทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความกระตือรือร้นในการช่วยให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ทำให้ผู้บริหารท้องถิ่นมีความใกล้ชิดกับประชาชน ช่วยพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชนเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นพลเมืองอันนำไปสู่หลักประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

กรณีตัวอย่างบทบาทของการทำกิจกรรมร่วมในการเสริมสร้างคุณภาพสังคม

ชุมชนที่พัฒนาจนประสบผลสำเร็จสูงในการพึ่งตนเองในชนบทไทย มีคุณลักษณะร่วมที่สำคัญประการหนึ่งของชุมชน คือ มักจะมีกิจกรรมที่ดำเนินในรูปแบบของการทำกิจกรรมร่วมของคนในชุมชนด้วยเสมอ และกิจกรรมเหล่านี้เมื่อนำมาวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดคุณภาพสังคมแล้วจะเห็นว่ามิบทบาทในการส่งเสริมการยกระดับสังคมชนบทให้มีคุณภาพสูงขึ้นหลาย ๆ ด้านอย่างเกื้อกูลกัน ตัวอย่างของการทำกิจกรรมร่วมใน 2 ชุมชนต่อไปนี้ เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ผู้เขียนคัดเลือกมาจากงานวิจัยในระดับชุมชน ทั้งที่เป็นงานวิจัยของผู้เขียนเอง และงานวิจัยของผู้อื่นที่เห็นว่าน่าสนใจมาวิเคราะห์ ตามกรอบแนวคิดคุณภาพสังคม

1. กลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุดในชุมชนควนเค็ง

อาแว มะแส และคณะ (2546 : 12) ได้นำเสนอถึง ชุมชนควนเค็ง เป็นชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนที่เนิน ซึ่งเรียกว่าตามภาษาถิ่นได้ว่า “ควน” กลางพื้นที่ป่าพรุควนเค็ง ในอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช พรุควนเค็งเป็นพื้นที่พรุขนาดใหญ่ มีเนื้อที่รวม 195,545 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นป่าพรุเสื่อมโทรม มีต้นเสม็ดเป็นพันธุ์ไม้หลักที่พบขึ้นอยู่ทั่วไป และมีต้นกระจุด ซึ่งเป็นพืชตระกูลหญ้า ขึ้นตามธรรมชาติอยู่มากมายเป็นพื้นที่กว้างบริเวณที่เป็นแอ่งน้ำ โดยเฉพาะพื้นที่รอบ ๆ ที่ตั้งของชุมชน จนกลายเป็นแหล่งกระจุดที่สำคัญมากแห่งหนึ่งในภาคใต้

กระจุดเป็นพืชที่คนในท้องถิ่นรู้จักนำมาใช้ประโยชน์ในงานจักสานมาอย่างยาวนาน ชาวบ้านในชุมชนควนเค็งและชุมชนใกล้เคียงคุ้นเคยกับงานจักสานกระจุด ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การทำงานจักสานจากกระจุดเป็นการนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากมายในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพอย่างชาญฉลาดสอดคล้องกับธรรมชาติ ในอดีตชาวบ้านมักจะนำลำต้นของกระจุดมาจักสานเป็นเครื่องปลูก ที่เรียกว่า “สาด” (ภาษาถิ่นภาคใต้) หรือ “เสื่อ” เพื่อใช้ในการปูนอน และตากข้าวเปลือก หรือ บรรจุภัณฑ์ที่เรียกว่า “สอบ” หรือกระสอบ สำหรับใส่ข้าวสาร หรือเกลือและของใช้อย่างอื่นภายในครัวเรือนเป็นหลัก มีบางส่วนที่อาจจะนำไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น หรือนำไปจำหน่ายเพื่อให้ได้เงินนำไปซื้อสินค้าอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ต่อมางานจักสานจากกระจุดได้ถูกกระตุ้นจากหน่วยงานพัฒนาของรัฐให้พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายขึ้น เหมาะกับการใช้ประโยชน์หลายประการควบคู่กับการออกแบบที่ทันสมัย โดยมุ่งหวังให้เป็นงานเสริมรายได้สำหรับครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบริเวณนี้ เมื่อมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์และเปลี่ยนวัตถุประสงค์การผลิตไปสู่การแลกเปลี่ยนค้าขายกับภายนอกมากขึ้น ทำให้เกิดผลกระทบตามมา ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งกระจุด การจัดการการผลิตและการตลาด จึงทำให้มีการขับเคลื่อนจากการส่งเสริมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้จัดตั้งกลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุดขึ้นเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ โดยมากเป็นการจัดตั้งกลุ่มระดับหมู่บ้าน ซึ่งมีในเกือบทุกหมู่บ้านที่มีการทำงานจักสานจากกระจุดของตำบลเค็ง การดำเนินงานของกลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุดเป็นไปในลักษณะของการทำกิจกรรมร่วมที่มีสมาชิกในชุมชนที่สนใจหรือถูกชักชวนเข้าร่วม แม้จะมีการจัดตั้งกลุ่มในเกือบทุกหมู่บ้าน โดยเริ่มเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา แต่มีบางกลุ่มเท่านั้นที่สามารถดำเนินงานอย่างต่อเนื่องจนประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ซึ่งกลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุดบ้านควนเค็งเป็นหนึ่งในกลุ่มที่จัดว่าประสบผลสำเร็จ ในที่นี้จะขอกกล่าวถึงบทบาทของกลุ่มนี้ต่อการเสริมสร้างคุณภาพสังคมในชุมชนควนเค็ง

กลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุดบ้านควนเค็งในปัจจุบันไม่เพียงแต่ดำเนินงานในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากกระจุดในรูปแบบต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังทำงานด้านการตลาดเพื่อกระจายผลผลิต

ไปยังตลาดภายนอก การจัดตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือด้านการเงินแก่สมาชิก และเป็นตัวกลางในการกระตุ้นให้มีการจัดการแหล่งกระจัดและวิธีการเก็บเกี่ยวกระจัดให้เหมาะสมและยั่งยืน โดยมีการประสานกับองค์การบริหารส่วนตำบลเครื่อง และหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องและสนใจ การดำเนินงานที่ครอบคลุมกว้างนี้ค่อย ๆ พัฒนาจากการร่วมเสนอ และร่วมกันคิดของสมาชิกกลุ่มทั้งอย่างไม่เป็นทางการ และเป็นทางการในระหว่างการทำงานเป็นกลุ่ม หลังจากได้ประสบปัญหาบางประการและสังเกตเห็นแนวโน้มของปัญหาบางส่วนที่อาจจะเกิดได้ในอนาคต ทำให้มีการพัฒนาบทบาทที่มีส่วนเสริมสร้างคุณภาพสังคมของชุมชนหลายด้าน ทั้งด้านความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจ ด้านการสร้างความสัมพันธ์ และด้านการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน

ด้านความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจุบันงานจักสานจากกระจัดได้พัฒนาจนเป็นอาชีพเสริมที่สำคัญมากของประชากรในหมู่บ้านควนเครื่อง เพราะเป็นงานที่ประมาณร้อยละ 70 ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชนทำ และช่วยสร้างรายได้เสริมที่มีสัดส่วนโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 20 ของรายได้เงินสดทั้งหมดของครัวเรือน (ข้อมูลปี พ.ศ. 2545) ผลิตภัณฑ์ที่ทำได้รับพัฒนาจนมีหลากหลายชนิดและรูปแบบ ที่ปรับให้เหมาะกับตลาดที่กว้าง โดยแรงงานสตรีของครัวเรือนมีบทบาทหลักในการจักสาน ในขณะที่แรงงานผู้ชายช่วยเสริมในการเก็บเกี่ยวกระจัด การเตรียมกระจัดก่อนจักสาน และการตกแต่งผลิตภัณฑ์ก่อนขึ้นงานจะเสร็จสมบูรณ์ เช่น การลงแลคเกอร์ การทำและติดหูกระเป่า การเย็บขอบเสื้อ เป็นต้น และที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือเป็นงานที่สามารถทำได้ตลอดปี การรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมมีส่วนอย่างสำคัญในการให้สมาชิกสามารถสร้างรายได้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ด้วยการส่งผลิตภัณฑ์ไปขายแก่กลุ่มที่ทำหน้าที่ซื้อผลิตภัณฑ์จากสมาชิก โดยจ่ายเงินสดทันทีจากเงินกองทุนที่ตั้งไว้ผ่านการออมของสมาชิกและได้รับเงินสมทบส่วนหนึ่งจากองค์การบริหารส่วนตำบลเครื่อง แล้วนำไปขายต่อหรือรวบรวมเพื่อขายต่อในฤดูกาลที่ตลาดต้องการ การดำเนินงานของกลุ่มที่มีกิจกรรมหลายอย่างเชื่อมโยงกัน ช่วยสร้างความมั่นคงทางรายได้ แม้หากจะคิดเป็นรายวันอาจต่ำกว่ารายได้ขั้นต่ำที่รัฐกำหนดก็ตาม แต่ช่วยให้สมาชิกชุมชน โดยเฉพาะสตรีไม่ต้องย้ายถิ่นไปทำมาหากินนอกพื้นที่ ซึ่งมักจะต้องทิ้งลูกที่อยู่ในวัยเรียนให้อยู่บ้านกับญาติผู้ใหญ่สูงอายุ ซึ่งอาจจะสร้างปัญหาสังคมอื่นๆตามมา จึงถือได้ว่าช่วยเสริมสร้างคุณภาพสังคมด้านนี้ได้ อย่างมีนัยสำคัญแก่ชุมชนควนเครื่อง ในสภาพที่โอกาสในการทำมาหากินเพื่อหารายได้ภายในชุมชนมีจำกัดมาก ในพื้นที่ที่มีความเป็นอยู่ลำบากมากแห่งหนึ่งในชนบทภาคใต้

การสร้างความสัมพันธ์และความเข้มแข็งมักไปด้วยกันในชุมชนชนบท การรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชน ได้มีโอกาสพบปะเพื่อร่วมคิด ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และทำงานร่วมกันมากขึ้น นอกเหนือจากการพบปะตามธรรมเนียมปฏิบัติที่มีอยู่เดิม การพบปะผ่านการทำกิจกรรมร่วมมีส่วนช่วยสานสายใยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกให้มีความผูกพันเพิ่มขึ้น

จากฐานเดิมที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติอยู่แล้ว แต่ยิ่งนานวันความสัมพันธ์เดิมนี้อาจจะลดความสำคัญลงจากการรบกวนของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยที่บีบให้คนมีเวลาในการสานสัมพันธ์น้อยลงและเห็นแก่ตัวมากยิ่งขึ้น หากไม่มีกิจกรรมใหม่ๆที่เหมาะสมกับปัญหาพร้อมแห่งยุคสมัยมาเป็นทางเชื่อมเช่นนี้ ก็ยากที่จะรักษาประเพณีปฏิบัติให้ดำรงอยู่ได้ดีดังเดิม อย่างไรก็ตาม เมื่อได้มีโอกาสร่วมกิจกรรมกลุ่ม ความเข้าใจในปัญหาพร้อมของคนในชุมชนมีมากขึ้น อันจะช่วยกระตุ้นให้เพิ่มความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมของปัญหา ทั้งที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับกลุ่มและกิจกรรมการดำรงชีพที่กลุ่มไปเกี่ยวข้อง และปัญหาส่วนรวมบางส่วนของชุมชน ทั้งนี้เพราะวิถีชีวิตของคนในชุมชนแห่งนี้มักจะยึดโยงมิติต่างๆหลายมิติเข้าด้วยกันอย่างยากที่จะแยกออกจากกัน โดยนัยนี้ความสัมพันธ์และความรู้สึกผูกพันเชิงสมานฉันท์เพื่อร่วมมือร่วมใจกันทำงานเป็นกลุ่มในการแก้ปัญหาพร้อมที่เผชิญอยู่จึงเพิ่มขึ้น ซึ่งความสัมพันธ์ในทิศทางนี้เป็นฐานสำคัญของการรวมพลังทำงานด้านอื่น ๆ ที่เห็นว่าสำคัญในการดำเนินชีวิต เท่าที่สังเกตเห็นที่เป็นสัญญาณสำคัญประการหนึ่ง คือ การขยับไปตั้งกองทุนออมทรัพย์ เพื่อส่งเสริมการออมในหมู่สมาชิกและเพื่อเป็นกองทุนหมุนเวียนในการให้สมาชิกกู้และรับซื้อผลิตภัณฑ์กระจุจจากสมาชิก นอกจากนี้ยังมีบริการเริ่มสร้างกฎเกณฑ์ในการเก็บเกี่ยวกระจุจให้เหมาะสม ด้วยการห้ามใช้วิธีตัดกระจุจซึ่งจะทำให้ต่อกระจุจเน่าขยายพันธุ์ต่อไปได้น้อย และพยายามควบคุมสิทธิในการเก็บเกี่ยวกระจุจให้อยู่ในหมู่สมาชิกของชุมชนเท่านั้น คนที่มาจากชุมชนอื่นไม่มีสิทธิที่จะเก็บเกี่ยวกระจุจเอง แต่จะต้องซื้อกระจุจจากสมาชิกชุมชน อันแสดงให้เห็นถึงความพยายามเพิ่มพลังในการรักษาผลประโยชน์ของสมาชิกชุมชนให้สามารถใช้ทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีพนี้ให้ยั่งยืนยิ่งขึ้น

บทบาทด้านการส่งเสริมให้เกิดความครอบคลุมของบริการทางสังคม ยังมองเห็นได้ไม่เห็นชัดเจนสำหรับกลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุจบ้านควนเค็ง อาจจะเป็นไปได้ว่างานบริการทางสังคมโดยทั่วไปเป็นงานของหน่วยงานของรัฐ ทั้งที่เป็นแขนงของรัฐบาลกลางและขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น โดยทั่วไปงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และบริการทางสังคมต่างๆ เป็นสิ่งที่รัฐและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเน้นในอันดับต้น ๆ อยู่แล้ว และที่ผ่านมามีการปรับปรุงงานด้านนี้เร็วพอสมควร จึงยังไม่มีคามจำเป็นที่กลุ่มที่เน้นการพัฒนาอาชีพเช่นกลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุจนี้ จะต้องไปให้ความสำคัญในระยะนี้

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้า

อาแว มะแส และคณะ (2546 : 14) ได้นำเสนอ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้า ตั้งอยู่ที่บ้านนาหว้า อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่ตั้งขึ้นมา โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อรวบรวมเงินทุนของชาวบ้าน ที่อยู่กระจัดกระจายเข้าเป็นกลุ่มก้อน แล้วให้ชาวบ้านกู้ยืมไปประกอบอาชีพ แรกเริ่มการก่อตั้งกลุ่มมาจากการกระตุ้นของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ที่มาพูดคุยกับ

ผู้นำหมู่บ้านเพื่อจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ยากจนมากหมู่บ้านหนึ่ง เมื่อผู้นำได้นำไปหารือกับชาวบ้านเป็นระยะเวลาหนึ่ง จึงได้จัดตั้งกลุ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2522 โดยมีสมาชิกก่อตั้งจำนวน 56 คน เก็บเงินได้จำนวน 860 บาท แม้การดำเนินงานไม่ได้ราบรื่นตลอด และต้องมีการปรับรูปแบบอย่างมากจนมาเป็นรูปแบบของตนเอง แต่ในปัจจุบันจัดเป็นกลุ่มออมทรัพย์ระดับหมู่บ้านที่ประสบผลสำเร็จสูงมาก ซึ่งเห็นได้จากจำนวนสมาชิกที่เพิ่มเป็นกว่า 1,500 คน และมีเงินทุนหมุนเวียนจำนวนกว่า 30 ล้านบาท

โครงสร้างและรูปแบบการดำเนินงานที่น่าสนใจมากคือ การจัดตั้งเป็นกองทุนกว่า 80 กองทุน มีเงินหมุนเวียนรวมกว่า 6 ล้านบาท กองทุนเหล่านี้ได้ตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของสมาชิกชุมชน ที่ตกลงร่วมกันว่าสามารถที่จะดำเนินการได้ภายในชุมชน อันเป็นการบริการสมาชิกให้มีความสะดวกในการดำเนินชีวิตด้านต่างๆอย่างครอบคลุม ซึ่งแกนนำคนสำคัญของกลุ่มอธิบายว่า “เป็นกองทุนสวัสดิการ ที่ครอบคลุมตั้งแต่เกิดจนตาย เพื่อช่วยเหลือสมาชิกเวลาเดือดร้อนในเวลาจำเป็น” ลักษณะการบริการของกองทุนมีหลากหลาย ทั้งในลักษณะของให้กู้ยืมและให้เปล่า ถ้าเป็นสิ่งของให้เช่าในราคาถูก แต่ละกองทุนมีผู้ดูแลรับผิดชอบ อันเป็นการจัดการที่ “กระจายงานกันทำ” โดยบางกองทุนมีการบริหารจัดการที่เอื้อต่อการเกิดกำไรอีกด้วย ตัวอย่างของกองทุนที่มี เช่น กองทุนอาหารนักเรียน กองทุนการศึกษานักเรียน กองทุนเลี้ยงโค กองทุนปื๊หมู่บ้าน กองทุนส่งเสริมอาชีพดอกเบี๊ยะดำ กองทุนศูนย์สาธิตการตลาด กองทุนเดินทัพหมู่บ้าน กองทุนน้ำดื่ม กองทุนมหรสพ กองทุนเงินค่ารักษาพยาบาล กองทุนร้านค้า กองทุนโต๊ะ-เก้าอี้ กองทุนผู้สูงอายุ กองทุนโรงศพ กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ฯลฯ การมีกองทุนที่หลากหลายเชื่อมโยงมิติต่าง ๆ ของวิถีชีวิตเข้าด้วยกัน และมีวัตถุประสงค์เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตและให้สมาชิกสามารถเข้าถึงสวัสดิการต่าง ๆ อย่างครอบคลุมในช่วงระยะต่างๆของวงจรชีวิตนี้ จึงไม่เป็นที่น่าสงสัยว่ากลุ่มออมทรัพย์แห่งนี้มีบทบาทอย่างมากต่อการสร้างเสริมคุณภาพสังคมของชุมชนในทุกด้าน หากมองคุณภาพสังคมด้านความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจ การจัดตั้งกองทุนด้านอาชีพที่มีหลากหลายให้สมาชิกเข้าร่วม ตามฐานอาชีพของชุมชน และไม่ได้จำกัดจำนวนกองทุนที่สมาชิกแต่ละคนเข้าร่วมได้ บวกกับการมีกองทุนที่ช่วยเหลือในการให้ทุนการศึกษาแก่เยาวชน กองทุนสวัสดิการการรักษาพยาบาล และกองทุนเพื่อสวัสดิการสังคมอื่น ๆ อีกมากมาย อีกทั้งกองทุนเหล่านี้ส่วนมากขยายตัวด้านเงินทุนอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถเข้าถึงการช่วยเหลือจากกองทุนต่างๆ เหล่านี้ในรูปแบบของการกู้ยืมบ้าง การให้เปล่าบ้าง ทำให้สามารถจัดหาและได้มาซึ่งสิ่งจำเป็นต่าง ๆ อย่างสะดวกและทันกับความต้องการ ในขณะที่เดียวกันกองทุนที่สำคัญ ๆ บางกองทุนมีเงินจำนวนมากพอที่จะให้บริการแก่สมาชิกได้ครอบคลุมพอสมควร เช่น กองทุนส่งเสริมอาชีพดอกเบี๊ยะดำ (ยอดเงินจำนวน 1,149,600 บาท) กองทุนสวัสดิการการรักษาพยาบาล ที่สนับสนุน

ค่ารักษาพยาบาลทั้งของโรงพยาบาลรัฐและคลินิกเอกชน และค่าใช้จ่ายสำหรับคนเฝ้าผู้ป่วย (ยอดเงินจำนวน 467,335 บาท) ฯลฯ (ข้อมูลปี 2545) สะท้อนให้เห็นความสามารถในการสร้างระบบการพึ่งตนเองได้สูง ประกอบกับมีการขยายตัวของกองทุนต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ด้วยวิธีการจัดการที่นำผลกำไรจากการบริการเงินกู้ของกลุ่มออมทรัพย์ รวมทั้งรายได้ที่หาได้ของแต่ละกองทุนมาสมทบ จึงเป็นการช่วยประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างน่าทึ่ง

ด้านความครอบคลุมของการให้บริการทางสังคมอย่างทั่วถึงแก่สมาชิกชุมชน สามารถเห็นได้จากจำนวนสมาชิกที่มีมาก จนเรียกได้ว่าเกือบทุกคน ในชุมชนเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์นี้ ทั้งนี้เพราะการเป็นสมาชิกไม่ได้จำกัดเฉพาะวัยผู้ใหญ่ เด็กก็สามารถเป็นได้ อีกทั้งมีกองทุนที่เน้นเฉพาะกลุ่ม เช่น กองทุนผู้สูงอายุ กองทุนร้านค้าแม่บ้าน ฯลฯ และมีการบริการต่างๆ ในระดับชุมชนที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน น้ำดื่ม การพัฒนาชุมชนผ่านกองทุนต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งสามารถจัดบริการเพิ่มเติมจากบริการที่รัฐและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นสามารถจัดให้ การเปลี่ยนแปลงทางด้านสาธารณสุขที่ปรากฏให้เห็นในชุมชนนาหว้าวันนี้ ต่างจากภาพของชุมชนยากจนดั้งที่ได้รับรู้ในอดีตอย่างสิ้นเชิง เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สำคัญของการปรับปรุงคุณภาพสังคมด้านนี้ ส่วนหนึ่งมาจากการสนับสนุนของกลุ่มออมทรัพย์

ด้านความสมานฉันท์ในชุมชน ทางกลุ่มได้เปิดโอกาสให้สามารถจัดกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นประเพณีปฏิบัติอย่างครอบคลุม ตามความนิยมของคนในชุมชน โดยมีเงินสนับสนุนเพื่อกิจกรรมเหล่านี้รองรับอยู่แล้ว กิจกรรมเหล่านี้มักจะส่งเสริมการสร้างบรรยากาศแห่งการอยู่ร่วมกัน การร่วมประกอบกุศลกิจ และความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้องระหว่างสมาชิก ซึ่งเป็นการเสริมฐานความเป็นญาติพี่น้องที่มีรองรับอยู่แล้ว ให้สานต่อความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง

ด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็ง มิให้เห็นทั้งในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ ด้วยการกระจายความรับผิดชอบกองทุนต่างๆ ไปยังสมาชิกที่มีศักยภาพที่จะนำ ให้ได้ฝึกการมีส่วนร่วมรับผิดชอบเรียนรู้และพัฒนาตนเอง โดยการมอบหมายอำนาจในการบริหารจัดการกองทุนให้มีอิสระพอสมควร ภายใต้การแนะนำในภาพรวมของกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ฯ การทำงานที่เน้นการตัดสินใจร่วมกันของกลุ่มออมทรัพย์ซึ่งเป็นองค์กรศูนย์กลางของกิจกรรมต่างๆ ที่มีกองทุนย่อย ๆ สนับสนุน การมีกองทุนสนับสนุนการไปอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ของสมาชิก ล้วนแต่มีส่วนส่งเสริมการสร้างเสริมความเข้มแข็ง และกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ อันเป็นกระบวนการเตรียมคนที่จะช่วยทำงานเพื่อกลุ่มและชุมชนได้อย่างต่อเนื่องไปในอนาคตด้วย

จากกรณีตัวอย่างบทบาทของการทำกิจกรรมร่วมในการเสริมสร้างคุณภาพสังคม ในกลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุตในชุมชนควนเคื่องและกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้า ทั้ง 2 กลุ่ม ทำให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชน ที่มาจากความรับผิดชอบของคนในชุมชน มีระดับของการมีส่วนร่วม

ของคนในชุมชน ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรม และนำไปสู่การตรวจสอบร่วมกันได้ ถึงการดำเนินงานที่ต้องอาศัยความเชื่อสัตย์ของคนในชุมชน เพื่อที่จะให้เกิดการออม สร้างกองทุน และเกิดสวัสดิการ มีการจัดการตนเองของคนในชุมชน ทำให้เห็นถึงชุมชนที่มีคุณภาพทางสังคม นำไปเป็นแนวทางการศึกษา การวิจัยการศึกษาคุณภาพสังคมของคนในตำบลบางสระเก้า อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรีของผู้วิจัยตามลำดับต่อไป

สรุปได้ว่า การศึกษาการมีส่วนร่วมข้างต้นจึงทำให้เห็นได้ว่า สมาชิกทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมภาคภูมิใจ ผู้บริหารให้การสนับสนุนร่วมมือยิ่งเพิ่มพูนอำนาจและความศรัทธาแก่ผู้ได้บังคับบัญชา เพราะต้องทำงานเป็นทีม และเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการร่วมคิด ตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมประเมินผล ได้แสดงความคิดเห็น จะได้ตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาได้มากที่สุด ซึ่งผู้นาองค์กรแต่ละคนมีการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันไป ตามบทบาทหน้าที่ และความสามารถของบุคคล ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจถือได้ว่า เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาคุณภาพของสังคม ดังเห็นได้จากกรณีตัวอย่างของการทำกิจกรรมร่วมกันในการเสริมสร้างคุณภาพสังคม ของกลุ่มผลิตภัณฑ์กระจุยในชุมชนควนเค็ง หรือกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้า เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

จตุเทพ ยาสุมุท (2543 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา ทูทางสังคมในชุมชนภาคเหนือ โดยได้จัดแบ่งประเภททุนทางสังคมเป็น 2 ประเภท คือ ทุนทางสังคมที่เป็นรูปธรรม และทุนทางสังคมที่เป็นนามธรรม ทุนทางสังคมที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ทุนในธรรมชาติ หรืออาจเรียกว่าเป็นทุนทรัพยากร ได้แก่ ดิน น้ำและป่าไม้ ทุนที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ ผู้นำชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำธรรมชาติ รวมทั้งสมาชิกของกลุ่มกิจกรรมในชุมชน และทุนด้านการเงิน สำหรับทุนทางสังคมที่เป็นนามธรรม ได้แก่ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ระบบ คุณค่า ภูมิปัญญา การมีความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ รวมถึงการช่วยเหลือด้านแรงงานในลักษณะของการลงแขก การผูกเกลือ ผูกเกลือ และการมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกชุมชน

อาแว มะแส และคณะ (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา เรื่อง บทบาทของกิจกรรมร่วมในการเสริมสร้างคุณภาพสังคมในชุมชนชนบทไทย : วิเคราะห์กรณีของ 2 ชุมชนในภาคใต้ ทั้งนี้ได้ทำการศึกษาจาก กรอบแนวคิดการพัฒนาคุณภาพสังคมให้ความสำคัญการพัฒนาของแต่ละสังคมหรือชุมชน ทั้งด้านวัตถุวิสัยและอัตตวิสัย โดยมีองค์ประกอบที่จำเป็นสำหรับการวิเคราะห์ 4 ด้านด้วยกัน คือ 1) ด้านความมั่นคงทางสังคมเศรษฐกิจ 2) ด้านความครอบคลุมทางสังคม 3) ด้านความ

สมานฉันท์ทางสังคม 4) ด้านการสร้างเสริมความเข้มแข็งหรือ ที่ผ่านมาการศึกษาตามแนวคิดนี้มักจะดำเนินการในระดับสังคมใหญ่ ซึ่งครอบคลุมประชาชนที่มีพื้นฐานทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมกว้างและหลากหลาย ระดับคุณภาพทางสังคมจึงมักจะเกี่ยวข้องกับนโยบายการพัฒนาของรัฐและอิทธิพลของตลาดเป็นสำคัญ ในขณะที่สังคมชนบทที่มักจะเป็นชุมชนเชิงพื้นที่ สมาชิกของชุมชนมักจะมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ใกล้ชิดผ่านระบบเครือญาติ และยึดโยงด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอิทธิพลสูงต่อวิถีชีวิตในแต่ละชุมชน การยกระดับคุณภาพทางสังคมจึงเกี่ยวข้องกับมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนสูง ชุมชนชนบทที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนามักจะดำเนินงานพัฒนาในรูปแบบของการทำกิจกรรมร่วมด้วยเสมอ บทความชิ้นนี้มุ่งนำเสนอบทบาทของการทำกิจกรรมร่วมในการยกระดับคุณภาพสังคมในชุมชนชนบทของไทย โดยมีการนำกรณีของ 2 ชุมชนในภาคใต้ที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนา มาวิเคราะห์ประกอบให้เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ ผลการวิเคราะห์สะท้อนให้เห็นว่า การทำกิจกรรมร่วมเป็นเครื่องมือการพัฒนาที่มีผลอย่างสำคัญต่อการยกระดับคุณภาพสังคมในชุมชนชนบททั้ง 4 ด้าน อีกทั้งยังเอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์อย่างเชื่อมโยงและเกื้อกูลระหว่างกัน

อุไรวรรณ พวงสายใจ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนกับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ซึ่งพบว่าทุนทางสังคมที่มีทั้งที่เป็นทุนจากภายในชุมชนกับความเข้มแข็งจากภายนอกชุมชน อันประกอบด้วยวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจบุคคล เครือญาติ การศึกษาเรียนรู้ และองค์กรหรือกลุ่ม ทุนทางสังคมเหล่านี้ส่งผลให้องค์กรเกิดความเข้มแข็ง เนื่องจากเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ และทำให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม

จันทร์นันทน์ เหล่าพันมา (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาองค์กรชุมชนของอำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น เกิดขึ้นจากการที่ชุมชนประสบปัญหาจึงทำให้ชุมชนพยายามหาแนวทางการแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยการรวมกลุ่มกันขึ้น ซึ่งมีเจ้าหน้าที่พัฒนาเอกชนเข้ามาคอยเป็นคอยเสริมแนะให้กับกลุ่ม พร้อมกับสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาให้กับชุมชน มีการเสริมสร้างกระบวนการบริหารองค์กรให้กับชุมชนและผลักดันให้เกิดกระบวนการเชื่อมโยงของกลุ่มต่าง ๆ เพื่อรวมพลังกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

อภิรักษ์ ขอดมณี (2546 : 104-108) ศึกษาเรื่อง การพึ่งตนเองของชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการพึ่งตนเอง และปัจจัยในการพึ่งตนเองของชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า การพึ่งตนเองของชุมชนไม้เรียง เป็นการพึ่งตนเองบนฐานของการเรียนรู้ มิใช่เป็นการพึ่งตนเองบนฐานแห่งความมีพร้อมแห่งวัตถุดิบของหรือทรัพย์สิน นั่นคือ พร้อมทั้งจะเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงให้ชุมชนสามารถ

ฟังตนเองได้ตามทฤษฎีการฟังตนเองของชุมชนชนบท (TERMS) 5 ประการ คือ 1) การฟังตนเองทางเทคโนโลยี (T) ของชุมชนไม่เรียงในอดีตการฟังตนเองด้านเทคโนโลยีนั้น ต่างคนต่างแสวงหาทำให้เทคโนโลยีในการผลิตมีขอบเขตจำกัด หรือในบางครั้งต้องพึ่งพาทภายนอก ชุมชนจึงได้เรียนรู้เทคโนโลยีดั้งเดิมของชุมชนตนเอง และนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และตามความต้องการของตลาด ส่งผลให้ชุมชนสามารถฟังตนเองในด้านเทคโนโลยีได้มากขึ้น จากการปรับปรุงเทคโนโลยี ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการผลิตได้มากขึ้น พร้อมกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนได้คุ้มค่าและยั่งยืนมากขึ้น 2) การฟังตนเองทางเศรษฐกิจ (E) ชุมชนไม่เรียงไม่ใช่ชุมชนที่มีความร่ำรวย มีทรัพย์สินสมบัติเหลือกินเหลือใช้ หรือมีธุรกิจใหญ่โต แต่ชุมชนได้มีการเรียนรู้ที่จะทำให้เศรษฐกิจของตนดีขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็พยายามที่จะลดค่าใช้จ่ายในส่วนที่สามารถได้ เช่น การเลี้ยงปลาไว้กินเอง การผลิตสิ่งของจำเป็นทดแทน เป็นต้น เพราะการช่วยลดค่าใช้จ่ายให้น้อยลงก็เท่ากับเป็นการเพิ่มรายได้เช่นกัน การฟังตนเองทางเศรษฐกิจที่เห็นได้ชัด คือ การฟังตนเองในระดับครัวเรือน ที่สามารถลดค่าใช้จ่ายลงได้ หรือมีอาหารสำหรับบริโภคในครัวเรือน ในบางครอบครัวก็อาจทำเป็นธุรกิจขนาดเล็กเพื่อไว้ขายให้กับคนในชุมชน ไม่นั่นทำขายคนนอกชุมชนทำให้ไม่ต้องลงทุนสูงและไม่เกิดการเสี่ยงกับการขาดทุน เพราะได้เก็บข้อมูลการใช้จ่ายของคนในชุมชนไว้ก่อนแล้ว แม้ว่ารายได้จะไม่ไ้ได้มากขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่สิ่งที่เห็นได้ก็คือ การลดลงของจำนวนหนี้ของคนในชุมชน 3) การฟังตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ (R) บริเวณชุมชนไม่เรียงเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ ประกอบไปด้วยป่าและเขาเป็นจำนวนมาก มีสายน้ำไหลผ่าน มีทุ่งนาที่ยังอุดมสมบูรณ์ มีกึ่งหอยปูปลาอยู่ในน้ำที่ยังหามาบริโภคได้ แต่เนื่องจากความจำกัดของพื้นที่ เมื่อมีการขยายชุมชนกว้างขึ้น มีคนเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น ทำให้ชุมชนต้องหาวิธีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการวางแผนควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและมีความยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนสามารถฟังตนเองได้มากที่สุด และเมื่อทรัพย์สินที่ดินถูกแบ่งออกเป็นแปลงเล็ก ๆ ทำให้ชุมชนต้องหาวิธีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองให้มีความยั่งยืน 4) การฟังตนเองทางจิตใจ (M) ทุนเดิมของชุมชนคือ ความเป็นชุมชนที่มีจิตใจรักการเรียนรู้ และเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาต่างๆ ตลอดเวลา การถ่ายทอดความรู้บางอย่างได้ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม ความเชื่อเรื่อง “ครูหมอ” ที่ทำให้ความรู้บางอย่างยังคงได้รับการสืบทอดมาเป็นระยะเวลานาน เพราะเป็นชุมชนที่มีใจเปิดกว้างพร้อมที่จะรับความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่ปฏิเสธคำแนะนำจากผู้อื่น พร้อมทั้งจะนำมาพิจารณาด้วยใจที่เป็นกลาง และยึดอยู่บนพื้นฐานของเหตุผล และสภาพความเป็นจริง ถ้าสิ่งนั้นมีประโยชน์กับทางชุมชนก็จะนำ มาใช้ แต่ถ้าเห็นว่าไม่มีประโยชน์ก็จะเลือกหาหนทางอื่นอีกต่อไป ในขณะเดียวกันก็มีใจกว้างพอที่จะให้การช่วยเหลือผู้อื่นด้วย ซึ่งจากประสบการณ์และเหตุการณ์ต่างๆ ที่ตัวบุคคลและชุมชนได้ประสบมา ทำให้ชุมชนต้อง

มีการปรับเปลี่ยนด้านจิตใจ ให้สามารถพึ่งตนเองให้ได้ โดยเริ่มที่จิตใจที่กล้าหาญ อดทนและเสียสละ ให้คนในชุมชนกล้าเสี่ยงที่จะลองผิดลองถูก แม้ในบางครั้ง ต้องประสบกับความล้มเหลว แต่ไม่เคยย่อท้อ และได้ถือเอาความผิดพลาดนั้นเป็นบทเรียน ในการพัฒนาต่อไป การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจของชุมชนไม้เรียงนั้น อาจจะไม่ใช่สิ่งที่ตัวบุคคลสร้างขึ้น แต่เป็นเพราะถูกสถานการณ์บังคับ ให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อความอยู่รอดของตนเองและสังคม ดังนั้นการผ่านเหตุการณ์ความสูญเสียและอุปสรรคจำนวนมาก มาเป็นระยะเวลาานานทำให้คนในชุมชนไม้เรียงจึงสามารถพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ และ 5) การพึ่งตนเองทางสังคม (S) ชุมชนไม้เรียง เริ่มจากการมาอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนญาติพี่น้องเพียงไม่กี่สกุล แม้เมื่อมีการเข้ามาอยู่ของคนมากขึ้น ก็กลายเป็นคนกลุ่มเดียวกันชุมชนมีนำที่มีคุณลักษณะของผู้นำตามธรรมชาติ มีความรู้ความสามารถ มีวิสัยทัศน์ มีลักษณะประนีประนอมสูง และมีเครือข่ายมาก เมื่อเริ่มทำกิจกรรมจึงได้รับการร่วมมือมาก ทำให้ชุมชนไม้เรียงสามารถพึ่งตนเองได้ และสังคมที่เกี่ยวเนื่องกันเป็นเครือข่ายทั้งภายในชุมชน และเครือข่ายนอกชุมชน ทำให้เกิดความเข้มแข็ง เกิดการเรียนรู้และพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือกัน การพึ่งตนเองได้ทางสังคมและของชุมชนไม้เรียง จึงเห็นได้ชัดจากความมั่นคงของกิจกรรมของชุมชนไม้เรียง

สมชาย ศรีเอียด (2553 : 114-115) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง: ศึกษากรณี แหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น บ้านคลองทุเรียน อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และศึกษาถึงศักยภาพในการพัฒนาของแหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง และสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นในการพึ่งตนเอง โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ มีการวิเคราะห์ตามทฤษฎีการพึ่งตนเอง 5 ด้าน คือ 1) ด้านเทคโนโลยี โดยหลักการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีนั้น ต้องมีความสามารถในการเลือกสรรการใช้ประโยชน์การอนุรักษ์และพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม ผลการศึกษาสรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นมีความสามารถในการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์มีวิธีการผลิตทางการเกษตรคือ วนเกษตร ซึ่งเป็นรูปแบบการผลิตที่เลียนแบบธรรมชาติ การใช้เครื่องมือเครื่องมือง่ายๆ แบบธรรมชาติที่สามารถจัดหาได้ในท้องถิ่น จึงไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งเทคโนโลยีในระดับสูง ผลผลิตมีการปรับใช้ให้เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ค่อยจะมีความสลับซับซ้อนมากนัก 2) ด้านเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ พบว่าแหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นมีความสามารถในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ สามารถผลิตผลผลิตได้เพียงพอต่อความต้องการแต่หัวใจหลักสำคัญคือ การเปลี่ยนระบบความคิด ปรับกระบวนการทัศนคติในเรื่องการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เช่น การทำเกษตรแบบวนเกษตรสามารถพึ่งตนเองได้ ด้วยปัจจัยพื้นฐาน ลดรายจ่าย ครอบครัวยั่งยืน ส่วนที่เหลือก็นำไปขาย ทำให้การอยู่ การกินไม่เดือดร้อน ชีวิตก็ไม่เดือดร้อน ครอบครัวก็ได้อยู่ร่วมกัน มีเวลาให้กัน ความสัมพันธ์

ทั้งภายในครอบครัว และภายในชุมชน เป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน เกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นรากฐานสู่ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ 3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยหลักการการที่จะพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรธรรมชาติได้นั้น จะต้องมีฐานองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ ประการที่ 1 มนุษย์ ประการที่ 2 องค์ความรู้และภูมิปัญญาและประการที่ 3 ทรัพยากรธรรมชาติ 4) ด้านสังคม การเสริมสร้างให้ชุมชนร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นปัจจัยพื้นฐานบางอย่างที่ไม่สามารถพึ่งตนเองในครอบครัวได้ แต่ต้องมีการพัฒนาการพึ่งตนเองอย่างเป็นระบบอย่างเช่นระบบวนเกษตรที่กำลังจะย้อนกลับไปสู่การเกื้อกูลที่เคยมีมาในสังคมมนุษย์ ซึ่งจะย้อนวิถีที่มีคุณค่าให้มากขึ้น ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นกุญแจสำคัญที่จะกำหนดทิศทางการพัฒนาวนเกษตรในอนาคต โดยวิธีการหลากหลายรูปแบบ เช่น การใช้อุปกรณ์สื่อ การสร้างเงื่อนไข เช่นการประชุม การจัดกลุ่มเสวนา การศึกษาดูงาน และการปฏิบัติจริง เป็นต้น และ 5) ด้านจิตใจสุขภาพวิถีไท เป็นภูมิปัญญาเพื่อการอยู่ร่วมกันและพึ่งพากัน เรียนรู้จากการเสริมสร้างภูมิปัญญาอย่างอิสระ เพื่อสุขภาพที่พ้นจากพันธนาการ อิสระจากความเจ็บป่วย ความทุกข์ และความบีบคั้นทั้งปวงเพื่อก้าวไปสู่ประโยชน์สุขอย่างแท้จริง จาการฝึกบริหารร่างกายใจ ซึ่งเป็นการบริหารร่างกายของไทยที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งเน้นการฝึกกลมหายใจและใช้สมาธิร่วมด้วย เป็นการบริหารกาย บริหารจิต รวมทั้งช่วยในการบำบัดอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น สร้างระบบการดูแลสุขภาพที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ตอบสนองต่อปัญหาสุขภาพในอนาคต

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แสดงให้เห็นว่าคุณภาพสังคม จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม เป็นทุนทางสังคม นำไปสู่การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชุมชนในสังคม ก่อให้เกิดเป็นคุณภาพสังคมที่พัฒนาตามมิติต่าง ๆ คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (Economic Security) สมาชิกทุกคนได้รับการยอมรับอย่างเท่าเทียมกัน (Social Inclusion) อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีความสมานฉันท์ (Cohesive Communities) และมีการ เสริมพลังให้เกิดมากขึ้น (Empowerment) ที่จะพัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ ทั้ง 4 มิติ มีลักษณะเชื่อมโยงกันเป็นสังคมคุณภาพ ทั้งนี้ตำบลบางสระแก้ว มีการพัฒนาและการขับเคลื่อนการพัฒนาทั้ง 4 มิติ ในระดับใด และมีคุณภาพอย่างไร จึงนำไปสู่แนวทางการศึกษาของผู้วิจัยตามแนวทางการดำเนินการวิจัยต่อไป